

Sylvie Šťastná a kol.

**Přehled vyšetření metabolitů
pro diagnostiku
dědičných metabolických poruch**

Praha 2008

TENTO PROJEKT JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM
FONDEM STÁTNÍM, ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY A ROZPOČTEM
HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

TATO PUBLIKACE VZNIKLA ZA PODPORY VÝZKUMNÉHO ZÁMĚRU
MZOVFN2005

Pořadatel:

Sylvie Šťastná, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Autoři:

Josef Bártil, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Zdeněk Čánský, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Milan Elleder, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Petr Horník, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Petr Chrastina, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Helena Jahnová, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Eva Košťálová, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Viktor Kožich, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Michala Klímová, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Jakub Krijt, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Jana Ledvinová, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Olga Martincová, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Evženie Pospíšilová, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Helena Poupětová, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Ivan Šebesta, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Sylvie Šťastná, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Lucia Varholáková, Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Obsah

Vyšetření metabolitů pro diagnostiku dědičných metabolických poruch (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Evženie Pospíšilová).....	5
Chromatografie (Petr Chrastina)	9
Plynová chromatografie (Zdeněk Čánský, Petr Chrastina)	12
Kapalinová chromatografie (Josef Bártl, Jakub Krijt)	14
Plynová chromatografie s hmotnostní spektrometrií (Zdeněk Čánský, Petr Chrastina) ...	16
Tandemová hmotnostní spektrometrie (Petr Chrastina, Sylvie Šťastná)	18
Kapilární elektroforéza (Petr Horník)	21
Barva a zápach moče (Petr Chrastina, Sylvie Šťastná, Eva Košťálová)	23
Aminokyseliny semikvantitativně v krvi/séru/plazmě (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	24
Aminokyseliny semikvantitativně v moči (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	26
Aminokyseliny kvantitativně v séru/plazmě (Michala Klímová, Sylvie Šťastná, Petr Chrastina)	27
Aminokyseliny kvantitativně v moči (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová) ...	30
Aminokyseliny kvantitativně v likvoru (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	33
Biotinidáza kvalitativně (Eva Košťálová, Petr Chrastina, Sylvie Šťastná)	35
Biotinidáza kvantitativně (Eva Košťálová, Petr Chrastina, Sylvie Šťastná)	36
7-Dehydrocholesterol a cholesterol (Sylvie Šťastná, Zdeněk Čánský)	37
Disulfidy (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	38
Fenylalanin a tyrosin (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	39
Galaktitol (Eva Košťálová, Petr Chrastina, Sylvie Šťastná)	40
Galaktóza a galaktóza-1-fosfát (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Zdeněk Čánský)	42
Globotriaosylceramid (Petr Chrastina, Jana Ledvinová, Milan Elleder)	44
Glykogen v erythrocytech (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina)	45
Guanidinoacetát, kreatin a kreatinin (Eva Košťálová, Josef Bártl, Sylvie Šťastná)	46
Homocitrulin (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	47
Homocystein celkový (Josef Bártl, Viktor Kožich)	48
3-Hydroxybutyrát (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	50
Karnitin v séru (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	51
Karnitin v moči (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	53
Ketokyseliny (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	54
Kreatinin v séru (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	56
Kreatinin v moči (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	57
Kyselina fenylpyrohroznová (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	58
Kyselina metylmalonová (Zdeněk Čánský, Sylvie Šťastná, Petr Chrastina)	59
Kyselina močová (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Ivan Šebesta)	60
Kyselina močová – Index podle Kaufmana (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Ivan Šebesta).	62
Kyselina močová - Index podle Stapletona (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Ivan Šebesta)	.63
Kyselina močová - Exkreční frakce (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Ivan Šebesta)	64
Kyselina orotová (Eva Košťálová, Josef Bártl, Sylvie Šťastná, Petr Chrastina)	65
Kyselina sialová (Jana Ledvinová, Sylvie Šťastná, Milan Elleder)	67
Laktát a pyruvát (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	68
Mukopolysacharidy semikvantitativně v moči (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Josef Bártl, Eva Košťálová)	71
Mukopolysacharidy kvantitativně v moči (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Josef Bártl, Eva Košťálová)	72

Mukopolysacharidy kvalitativně (elektroforéza) v moči (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Josef Bártil, Eva Košťálová)	73
Mukopolysacharidy kvantitativně v plodové vodě (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Josef Bártil, Eva Košťálová)	74
Mukopolysacharidy kvalitativně (elektroforéza) v plodové vodě (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Josef Bártil, Eva Košťálová)	75
Oligosacharidy, sialyloligosacharidy (Eva Košťálová, Petr Chrastina, Sylvie Šťastná)	76
Organické kyseliny v séru/plazmě (Zdeněk Čánský, Lucia Varholáková, Eva Košťálová, Petr Chrastina)	78
Organické kyseliny v moči (Lucia Varholáková, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	79
Pteriny (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová)	80
Puriny a pyrimidiny (Josef Bártil, Eva Košťálová, Sylvie Šťastná, Jakub Krijt)	81
Redukující látky (Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Zdeněk Čánský)	82
Sacharidy (Olga Martinová, Petr Chrastina, Zdeněk Čánský, Sylvie Šťastná)	83
Sfingolipidy (Jana Ledvinová, Helena Jahnová, Milan Elleđer)	84
Šiřičitany (Josef Bártil, Eva Košťálová, Sylvie Šťastná)	85
Sukcinylaceton fotometricky (Sylvie Šťastná, Zdeněk Čánský, Eva Košťálová, Petr Chrastina)	86
Sukcinylaminoimidazolkarboxamidribosid (SAICAr) (Sylvie Šťastná, Josef Bártil, Eva Košťálová)	87
Sulfatidy (Helena Poupětová, Helena Jahnová, Milan Elleđer)	88
Tandemová hmotnostní spektrometrie - aminokyseliny a acylkarnitiny v krvi (Petr Chrastina, Sylvie Šťastná, Eva Košťálová)	89
Thiosírany kvalitativně (Josef Bártil, Eva Košťálová, Sylvie Šťastná)	90
Thiosírany kvantitativně (Josef Bártil, Eva Košťálová, Sylvie Šťastná)	91
Velmi dlouhé mastné kyseliny a kyselina fytanová (Zdeněk Čánský, Eva Košťálová, Sylvie Šťastná, Petr Chrastina)	92

Vyšetření metabolitů pro diagnostiku dědičných metabolických poruch

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Evžen Pospíšilová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Rutinní biochemická a hematologická vyšetření

Vyšetřování zaměřené na dědičné metabolické poruchy (DMP) začíná již vyšetřením v rutinní biochemické a hematologické laboratoři.

Pro diagnostiku DMP jsou důležitá základní vyšetření v krvi/séru/plazmě (glukóza, amoniak, acidobazická rovnováha, anion gap, kreatinin, močovina, kyselina močová, aktivity jaterních a svalových enzymů, triacylglyceroly, cholesterol, myoglobin, ferritin, krevní obraz, hemokoagulační vyšetření) a v moči (redukující látky, ketolátky).

Selektivní metabolický screening

U DMP způsobených deficitem enzymu se před místem metabolického bloku hromadí substrát a za místem bloku je nedostatek nebo zcela chybí produkt reakce, což může být využito pro diagnostiku DMP.

Podezření na určitou DMP lze vyslovit na základě stanovení zvýšené koncentrace nebo naopak snížené koncentrace (popř. úplné nepřítomnosti) specifických metabolitů.

Základní laboratorní diagnostika DMP se provádí pomocí rozsáhlé multikomponentní analýzy tělních tekutin u klinicky vybraných pacientů – tzv. **selektivního metabolického screeningu**. Rozsah selektivního screeningu je obvykle kompromisem mezi technickou proveditelností, léčebnou nezbytností a finanční nákladností.

Podezření na DMP by mělo být ověřeno, nejlépe na úrovni enzymu nebo molekulárně genetickým vyšetřením, výjimečně i specializovaným vyšetřením tkáně.

Vyšetřované metabolity a skupiny metabolitů

Selektivní metabolický screening zahrnuje vyšetření volných nebo konjugovaných intermediátů metabolismu aminokyselin, sacharidů, oligosacharidů, glykosaminoglykanů, lipidů, purinů, pyrimidinů a dalších látek.

Součástí vyšetření je i biochemická interpretace nálezů. Pro správnou interpretaci by měl být biochemik informován o pacientově stáří, rodinné a osobní anamnéze, stravě, medikaci, případně předpokládané diagnóze. Biochemik a lékař by měli vzájemně komunikovat o urgentnosti analýz a podmínkách odběru materiálu pro vyšetření.

Materiál

Vyšetřovaným materiálem jsou nejčastěji tyto tělní tekutiny: srážlivá krev, nesrážlivá krev, sérum, plazma, suchá kapka krve, likvor, moč, sběr moči, popř. jiný materiál.

Rozdělení laboratorních metod

Pro účinný selektivní screening DMP ve specializovaných metabolických laboratořích se používá široké spektrum metod, různých co do typu, citlivosti, specifity, technické, časové a finanční náročnosti.

Metody lze rozdělit na kvalitativní, semikvantitativní, kvantitativní a profilové.

Jednoduché a levné testy a metody, např. orientační zkoušky moči nebo chromatografie na tenké vrstvě, mají velký význam pro první orientaci. Vysoce specifické a extrémně citlivé metody, např. plynová chromatografie (GC) nebo vysokoúčinná kapalinová chromatografie (HPLC), poskytují rozsáhlé profily metabolitů a pokud jsou tyto metody kombinovány s hmotnostní spektrometrií (GC-MS), může být pro řadu stanovení dosaženo téměř absolutní specifity.

Používané instrumentální techniky

Z laboratorních technik mají v diagnostice DMP výsadní postavení separační metody, zejména chromatografie (papírová, tenkovrstvá, kapalinová, plynová, iontoměničová) a elektromigrační techniky (elektroforéza, kapilární elektroforéza).

V metabolických laboratořích jsou s výhodou používány metody vysokoučinné kapalinové chromatografie s různými typy detekcí (UV-VIS, diode array, fluorescenční) a kapilární plynová chromatografie s plamenově ionizačním (FID) nebo hmotnostně spektrometrickým (MS) detektorem. Velká skupina metod je založena na spektrofotometrické nebo fluorimetrické detekci finálního produktu nebo průběhu samotné reakce.

Pro diagnostiku DMP na úrovni metabolitů jsou někdy využívány i další speciální metody jako jsou např. radiochemické metody s použitím substrátů značených izotopy ^3H , ^{14}C aj., SID metody (metody isotopového zředování s použitím stabilních izotopů ^2H , ^{13}C , ^{15}N aj.), nukleární magnetická rezonance (NMR) nebo v poslední době tandemová hmotnostní spektrometrie (MS/MS).

Diagnostika DMP je rychle a neustále se rozvíjející obor, z čehož vyplývá nezbytnost dynamického laboratorního přístupu. Používané laboratorní metody by měly být pravidelně hodnoceny a nahrazovány novými, modernějšími, které poskytují lepší informace. S rozvojem oboru souvisí i kontinuální vzdělávání pracovníků laboratoří.

Seznam vyšetření metabolitů

Kvalitativní a semikvantitativní metody		
2-oxokyseliny	dinitrofenylhydrazinový test (DNPH)	leucinóza
Redukující látky	Benediktova zkouška (galaktóza, fruktóza, glukóza, kyselina homogentisová, salicyláty aj.)	galaktosémie, esenciální fruktosurie, intolerance fruktózy, alkaptonurie, diabetes mellitus, Fanconiho syndrom aj.
Disulfidy	Brandova zkouška s nitroprussidem (cystin, homocystin, glutathion, některé léky a další disulfidy a trioly)	cystinurie, homocystinurie, glutathionurie, generalizovaná hyperaminuacidurie, Fanconiho syndrom
Fenylpyruvát	Føllingova zkouška s FeCl_3 (fenylpyruvát - lahově zelené zbarvení), různě zbarvené komplexy u řady jiných sloučenin	fenylketonurie
Thiosířany	zkouška s jódem a azidem sodným	deficit sulfitoxidázy a molybdenového kofaktoru
Sířčitany	zkouška diagnostickým papírkem v čerstvé moči	deficit sulfitoxidázy a molybdenového kofaktoru
Glykosaminoglykany (mukopolysacharidy)	zkouška s azurovou modří	mukopolysacharidózy
Kvantitativní vyšetření		
Glykosaminoglykany (mukopolysacharidy)	spektrofotometrie dvourozměrná elektroforéza, TLC	mukopolysacharidózy, polysulfatázový deficit
Sacharidy	TLC	poruchy metabolismu galaktózy a fruktózy
Laktát a pyruvát	spektrofotometrie	laktátové acidózy

3-hydroxybutyrát a acetoacetát	spektrofotometrie	poruchy ketogeneze a ketolýzy
Karnitin (volný, acylovaný, celkový)	radiochemická metoda	poruchy metabolismu s hromaděním acyl-CoA susp. primární nebo sekundární karnitinový deficit kontrola pacientů na nízkobílkovinné dietě nebo na suplementaci karnitinem
Kyselina orotová	spektrofotometrie HPLC	heterozygotie pro deficit OTC poruchy cyklu močoviny porucha pyrimidinového metabolismu allopurinolový test
Galaktóza galaktóza-1-fosfát	HPTLC	poruchy metabolismu galaktózy
Galaktitol	GC	poruchy metabolismu galaktózy
Celkový homocystein	HPLC	homocystinurie hyperhomocysteinémie kontrola pacientů na dietě
Sfingolipidy	HPTLC	Fabryho choroba, metachromatická leukodystrofie, prosaposinový deficit, deficit proteinového aktivátoru B, polysulfatázový deficit, Farberova choroba
Kyselina sialová	fotometrie	porucha transportu kyseliny sialové Salla disease ISSD (Infantile sialic acid storage disease) sialurie
Profilová vyšetření		
Aminokyseliny	papírová chromatografie automatický analyzátor aminokyselin	hyperamonémie aminoacidopatie porucha energetického metabolismu nefrolitiáza Fanconiho syndrom epileptická encefalopatie kontrola nízkobílkovinné diety
Organické kyseliny	GC/MS	metabolické krize z nejasné příčiny (metabolická acidóza, hyperlaktacidémie, hypoglykémie, ketonémie, neonatální ketonurie, hyperamonémie atd.) klinické projevy systémové intoxikace organické acidurie aminoacidopatie poruchy oxidace mastných kyselin porucha energetického

		metabolismu hepatopatie neurologická nebo neuromuskulární onemocnění epileptická encefalopatie multisystémová onemocnění monitorování kompenzace onemocnění
Velmi dlouhé mastné kyseliny (VLCFA) a kyselina fytanová	GC	peroxisomální onemocnění
Acylkarnitiny	MS/MS	organická acidurie poruchy oxidace mastných kyselin hypoglykémie
Oligosacharidy	TLC různé druhy detekce různé vyvíjecí soustavy	susp. stádavé lysosomální onemocnění ze skupiny glykoproteinóz
Puriny a pyrimidiny	HPLC	poruchy purinového nebo pyrimidinového metabolismu neurologická onemocnění z nejasné příčiny nefrolitiáza, renální poškození, dna anémie, imunodeficit monitoring léčby alopurinolem
Pteriny	HPLC	hyperfenylalaninémie porucha neurotransmiterů

Chromatografie

Petr Chrastina

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Chromatografie je analytická metoda, která umožňuje rozdělit směs látek na její jednotlivé složky. Například ropa není jednoduchá sloučenina, ale směs tvořená organickými sloučeninami s tak podobnými chemickými vlastnostmi, že jejich oddělení a identifikace obvyklými analytickými postupy není možné. Jednotlivé složky umožnila oddělit teprve chromatografie. Bylo tak zjištěno, že v ropě je obsaženo přibližně 600 různých sloučenin.

Chromatografie má mezi ostatními analytickými metodami zcela ojedinělé postavení, protože nám dovoluje stanovit stovky látek v jediném vzorku a oddělit je od sebe bez jejich narušení. Pouze s použitím chromatografie se podařilo odhalit složení mnohých přírodních látek a izolovat účinné složky z biologického materiálu a objevit mezi miliardami atomů einsteinia jen několik atomů do roku 1955 neznámého mendělevia.

Chromatografie je separační metoda založená na postupném ustavování řady fázových rovnováh součástí analyzované směsi mezi dvěma popř. i více fázemi, které jsou vůči sobě v pohybu. Jedna fáze, zvaná **stacionární**, je umístěna v koloně (resp. ve vrstvě), druhá, která unáší separované látky ložem stacionární fáze, je fáze **mobilní**. Při styku stacionární i mobilní fáze s dělenými látkami dochází k vzájemným interakcím, které jsou základním předpokladem pro jejich úspěšnou separaci.

Chromatografické metody (tabulka 1) můžeme dělit podle tří hledisek:

1. podle skupenství mobilní fáze

kapalinová chromatografie - mobilní fáze je kapalina

plynová chromatografie - mobilní fáze je plyn

2. podle typu vzájemných interakcí

adsorpční chromatografie - dělení je založeno na různé adsorbovatelnosti dělených látek na daný adsorbent

rozdělovací chromatografie - dělení se uskutečňuje na základě různého rozdělovacího koeficientu dělených látek mezi fázemi

iontově výměnná chromatografie - rozdělování je dáno výměnnou iontů z kapalně mobilní fáze za ionty vázané na tuhém měničci iontů (ionexu)

gelová chromatografie - dělení se uskutečňuje na základě různé rychlosti průchodu rozličně velkých molekul jednotlivých látek vysoce porézními gely některých polymerů

afinitní chromatografie - dělení se uskutečňuje na základě interakcí dělené látky se skupinami či molekulami zabudovanými do syntetické molekuly matrice

3. podle způsobu provedení

kolonová chromatografie - stacionární fáze je umístěna v koloně

sloupcová chromatografie - sloupec stacionární fáze je umístěn v koloně s velkými rozměry (zejména s velkou šířkou), kde tok mobilní fáze je dán pouze gravitační silou

chromatografie v plochém provedení (papírová a tenkovrstvá) - k separaci látek dochází při průchodu rozpouštědla chromatografickým papírem či vrstvou sorbentu

4. podle složení mobilní fáze

isokratické dělení - mobilní fáze má po celou dobu dělení stejné složení

dělení s proměnlivým složením mobilní fáze - obvykle se některé složky analyzované směsi nejprve zachytí na stacionární fázi a ostatní složky se mobilní fází vymyjí, potom se mění složení mobilní fáze (postupně nebo skokem) a jednotlivé složky směsi se postupně vymývají z kolony.

V klinické biochemii jsou chromatografické metody široce využívány. Zejména se využívá plynová chromatografie na kapilárních kolonách a vysokoúčinná kapalinová chromatografie (HPLC). Tyto metody ve spojení s hmotnostní spektrometrií jsou využívány jako absolutní (definitivní) metody. Příklady metod a typů chromatografie využívané pro diagnostiku dědičných metabolických poruch jsou uvedeny v tabulce 2.

Tabulka 1. Přehled chromatografických metod

Mobilní fáze	Stacionární fáze	Separční mechanismus a funkce	Chromatografická technika
plyn	kapalina	rozdělování, rozdělovací rovnováha	plynová rozdělovací chromatografie (GLC)
	tuhá látka	adsorpce, adsorpční izoterma	plynová adsorpční chromatografie (GSC)
		síťový efekt	plynová chromatografie na molekulových sítích
kapalina	kapalina	rozdělování, rozdělovací rovnováha	kapalinová rozdělovací chromatografie (LLC) papírová a tenkovrstvá chromatografie (PC, TLC)
		síťový efekt	gelová permeační chromatografie (GPC) (tenkovrstvá chromatografie na gelech)
	tuhá látka	adsorpce, adsorpční izoterma	kapalinová chromatografie adsorpční (LSC) tenkovrstvá chromatografie (TLC)
		iontová výměna, výměnná rovnováha	iontově výměnná chromatografie (IEC)
		biospecifická chemická reakce	afinitní (bioafinitní) chromatografie

Tabulka 2. Chromatografické metody v diagnostice dědičných metabolických poruch

Metabolity	Chromatografická technika
Organické kyseliny VLCFA	plynová rozdělovací chromatografie
Aminokyseliny	iontově výměnná chromatografie

Sacharidy	dvojrozměrná tenkovrstevná chromatografie
Galaktóza Galaktóza-1-fosfát Oligosacharidy Guanidinoacetát	tenkovrstvá chromatografie
Puriny a pyrimidiny	vysokoučinná kapalinová chromatografie
Aminokyseliny	papírová chromatografie

Plynová chromatografie

Zdeněk Čánský, Petr Chrastina

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Plynová chromatografie (GC) je chromatografická separační metoda, založená na rozdílu v distribuci látek mezi dvě nemísitelné fáze – mobilní a stacionární. Stacionární fáze je obsažena v koloně a mobilní fáze je nosný plyn, který se pohybuje skrz nebo podél stacionární fáze. Jako nosné plyny se nejčastěji používají vodík, dusík, helium, argon. Při volbě nosného plynu se uvažují následující faktory: viskozita, účinnost, čistota, reaktivita, typ používaného detektoru a cena plynu.

Závislost výšky teoretického patra na průměrné lineární rychlosti pro daný typ nosného plynu lze získat z van Deemterových grafů.

Plynový chromatograf

Přístroj se skládá z dávkovacího zařízení, chromatografické kolony, která je umístěna v termostatu, detektoru a systému na zpracování dat (např. integrátor, zapisovač). Stanovení se provádí při konstantní teplotě, nebo podle daného teplotního programu.

Dávkovací zařízení neboli injektor musí splňovat následující požadavky: vzorek vstupující na kolonu musí mít co nejmenší objem, nesmí dojít k rozkladu vzorku v injektoru během odpaření, signál rozpouštědla nesmí ovlivňovat plochu signálů analytů. Součástí injektoru může být skleněná vložka (liner, glass insert), ve které dochází k odpaření vzorku a ke správnému promíchání par vzorku s nosným plynem, a ve které se také zachytí netěkavé látky. Septum odděluje prostor injektoru od vnějšího prostoru a přes septum se pomocí injekční stříkačky s jehlou provádí nástřik vzorku.

Splitování je technika nástřiku, při které je směs vzorku a nosného plynu v injektoru rozdělena na dvě nestejně části - menší část vstupuje na kolonu, větší část odchází do odpadu.

Splitovací poměr závisí na relativní velikosti průtoků splitovacím ventilem a kolonou a lze jej vypočítat podle následujícího vztahu: (průtok splitovacím ventilem + průtok kolonou)/průtok kolonou.

Nástřik bez splitu (splitless injection) se používá při stopové analýze nebo pro analýzu směsí látek, které se výrazně liší v bodu varu.

Kolona je umístěna v peci, která je temperována na určitou teplotu. Teplota je důležitá proměnná v plynové chromatografii. Pokud je teplota kolony během analýzy vzorku konstantní, jedná se o izotermální analýzu. Naproti tomu pro analýzu vzorků multikomponentních směsí látek s rozdílnými body varu je vhodné použít teplotního gradientu. To znamená, že teplota kolony během analýzy se bude měnit podle vytvořeného teplotního programu. Výhodou použití teplotního gradientu je zlepšení tvaru chromatografických píků (zúžení signálu, vyšší citlivost) a výrazné zkrácení doby analýzy. V plynové chromatografii lze použít dva typy kolon: náplňové kolony a kapilární kolony.

Detektor - většina plynových chromatografů využívá plamenově ionizačního detektoru (FID - flame ionization detector). Skládá se z ocelové trysky, do které vstupuje směs nosného plynu, vodíku a doplňkového plynu. Na špičce mikrohořáku dochází v proudu vzduchu ke spálení této směsi na ionty, které se sbírají na polarizovaných elektrodách a generují proud, jenž se zesiluje a předává na zapisovač. Proudové pozadí je mezi 10^{-13} a 10^{-14} A, zatímco proud generovaný po spálení solutů je v rozmezí 10^{-12} až 10^{-6} A. Přesný mechanismus

plamenové ionizace není znám. Nicméně, její účinnost je dostatečná pro to, aby se dosáhlo vysoké citlivosti a linearity signálu. FID nedetekuje anorganické látky, avšak většina organických látek poskytuje odezvy úměrné obsahu uhlíku a vodíku v analytu. První látky určité homologické řady nebo sloučeniny s velkým obsahem kyslíku dávají obvykle na tomto detektoru sníženou odezvu. FID využívá tři plyny: doplňkový plyn, vodík a vzduch. Nastavení průtoku vodíku a vzduchu je velmi důležité a musí být provedeno i s ohledem na nosný plyn. Maximální linearitu a citlivosti se dosahuje při optimálním poměru doplňkový plyn/vodík. Odchytky od optimálního poměru mají za následek nestabilní plamen a velký šum.

Záznam chromatografu - výsledný proudový signál se převádí na napěťovou odezvu. Chromatogram se potom získá jako grafický záznam závislosti napěťové odezvy na čase. Ze získaných chromatogramů lze vyhodnotit retenční parametry jednotlivých signálů, plochy a výšky píků atd.

Kvalitativní analýza - chromatografie je separační metoda a jako taková neposkytuje informace o struktuře látek ve vzorku. Při kvalitativní analýze v chromatografii se identifikace analytu provádí na základě srovnání retenčních dat analytu a standardu. Retenční data analytu odrážejí specifické interakce analytu se stacionární a mobilní fází. Např. retenční čas lze považovat za specifickou vlastnost analytu v daném chromatografickém systému, a tedy retenční časy mohou sloužit jako prostředek pro identifikaci látek v daném chromatografickém systému.

Je však nutno si uvědomit, že retenční čas není neměnnou vlastností analytu, ale je důsledkem jeho retence v daném systému, přičemž změny chromatografického systému způsobují změny retenčního času. Též je jasné, že retenční čas sám o sobě nemůže sloužit k identifikaci daného analytu a že bez předchozí částečné znalosti vzorku se retenční čas nedá obecně použít pro identifikaci látek. Z toho vyplývá, že 100% identifikace v chromatografii není možná. Existuje vždy předpoklad o identitě, který závisí na předběžné znalosti analytu, efektivnosti systému a použité identifikační metodě.

Kvantitativní analýza - výška nebo plocha chromatografického píku příslušející dané komponentě jsou měřítkem množství této komponenty ve vzorku. Za předpokladu lineární odezvy detektoru je plocha či výška píku úměrná množství látky. To umožňuje určovat množství či koncentraci dané látky v neznámém vzorku na základě použití vzorku dané látky o známém množství či koncentraci, tzv. standardu.

Kvalita kvantitativní analýzy je především ovlivněna přípravou vzorků, správnou funkcí přístroje a kvalitou zpracování dat, s čímž také souvisí správná volba kalibrační metody.

Kapalinová chromatografie

Josef Bártil, Jakub Krijt

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Chromatografie je fyzikálně-chemická separační technika využívající dělení analytů ve směsi na základě jejich rozdílné distribuce mezi stacionární a mobilní fází.

Podle experimentálního uspořádání, mechanismu separace, druhu mobilní a stacionární fáze se rozlišují různé druhy chromatografií.

Kapalinová chromatografie (LC) je takový systém, v němž je mobilní fází kapalina a stacionární fází pevná látka (LSC) nebo nemísitelná kapalina zakotvená na pevném nosiči (LLC).

Podstata dělení analytů ze směsi:

1. rozdílné analyty mají rozdílnou afinitu ke stacionární fázi;
2. rozdílné analyty podléhají rozdílné distribuci mezi stacionární a mobilní fází;
3. rozdílné analyty jsou rozdílně retardovány a tedy rozdílně eluovány.

Podle experimentálního uspořádání kapalinové chromatografie je historicky starší **systém sloupcové techniky**, kdy je mobilní fáze spolu se směsí analytů za pouhé asistence gravitace promývána přes vertikální sloupec sorbentu, na jehož povrchu dochází k separaci.

Druhou možností je instrumentální technika **vysokoučinné (vysokotlaké) kapalinové chromatografie (HPLC)**, kde k separaci dochází stejným způsobem, ovšem za pomoci tlakového čerpadla, které zajišťuje kontinuální průtok mobilní fáze přes kolonu za vysokých tlaků.

Podle mechanismu separace se dá LC rozdělit na adsorpční (LSC), rozdělovací (LLC), iontově výměnou (IEC) a gelovou permeační (GPC).

Další možností, kde se jako mobilní fáze využívá kapaliny, je tzv. **planární chromatografie**. Jedná se o papírovou chromatografii (PC) a chromatografii na tenké vrstvě (TLC).

HPLC (High Performance Liquid Chromatography)

Jedná se o nejčastější aplikaci v instrumentální analytické chemii. Tato metoda je dostatečně robustní a poskytuje reprodukovatelná data. Lze ji aplikovat na široké spektrum analytů v závislosti na druhu detekce.

HPLC lze podle chemické povahy mobilní a stacionární fáze rozdělit na dva základní druhy:

1. **chromatografie s normálními fázemi (NP-HPLC)**
stacionární fáze je polární (silikagel) a mobilní fáze je nepolární (např. pentan, hexan, chloroform)
2. **chromatografie s obrácenými fázemi (reverzními) fázemi (RP-HPLC)**
stacionární fáze je nepolární (modifikovaný silikagel) a mobilní fáze je polární (např. metanol, acetonitril, voda).
Uvádí se, že tato technika tvoří zhruba 80 % všech HPLC aplikací.

Účinnost separace závisí na druhu použité kolony, která musí být kompatibilní s analyty.

Podobně důležitá je správná volba mobilní fáze a adekvátně zvolený způsob detekce.

Separaci lze ovlivnit několika způsoby. Důležité je pH systému, které ovlivňuje formu, v jaké se analyt nachází. Dále lze korigovat průtok mobilní fáze, teplotu během separace, detekčně neaktivní látky lze podrobit derivatizaci apod.

Velmi důležité je optimálně nadefinovat způsob eluce.

V HPLC se rozlišují dva způsoby eluce:

1. **izokratická eluce** – proces, při kterém se během celé analýzy nemění složení mobilní fáze (stačí jeden zásobník mobilní fáze)
2. **gradientová eluce** - během analýzy se mění podle matematicky nadefinovaného profilu složení mobilní fáze (nutnost mít více čerpadel a systém schopný míchání fází (velmi účinný nástroj pro ladění metody).

Chromatogram poskytuje jak kvalitativní informace (retenční čas), tak informace kvantitativní (plocha a výška píku).

Těžiště celé metody leží v detekci, která je závislá na fyzikálně-chemických vlastnostech analyzované látky.

V následující tabulce jsou uvedeny fyzikální veličiny, na základě kterých volíme detekční systém:

Veličina	Typ detektoru
Absorpce záření	Fotometrické (UV, VIS, IR, DAD)
Index lomu	Refraktometrický
Fluorescence	Fluorimetrický
Elektrolytický proud	Polarografický
Elektrická vodivost	Vodivostní
Permitivita	Kapacitní, permitivitní
Elektroodový potenciál	Potenciometrický (Pt, Cu, ISE)
Ionizační proud	Transportní plamenoionizační
Radioaktivita	Radiometrický
Rozptyl světla	ELS (evaporative light scattering)
M/Z	Hmotnostní

Současný trend v oblasti HPLC jde směrem k urychlení a zefektivnění analýzy.

Objevují se mechanicky i chemicky stabilní kolony se zrny pod 2 μm , které vyžadují vysoké pracovní tlaky. Analýzy jsou pak podstatně rychlejší a zvyšuje se separační účinnost. Zároveň klesají i náklady spojené s provozem.

Velké spektrum nabízených kolon velmi rozšířilo oblast aplikací HPLC v analytické chemii. HPLC se uplatňuje například v analýze aromatických uhlovodíků, polycyklických uhlovodíků, fenolů, sacharidů, karboxylových kyselin, aminokyselin, lipidů, anabolik, steroidů, katecholaminů, organických pesticidů atd.

V naší laboratoři používáme HPLC pro stanovení profilu purinových a pyrimidinových derivátů v moči, plazmě a likvoru. Také využíváme aplikace pro stanovení homocysteinu v plazmě (séru) a pterinů v moči.

Plynová chromatografie s hmotnostní spektrometrií

Zdeněk Čánský, Petr Chrastina

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Plynová chromatografie (GC) je citlivá chromatografická separační metoda, založená na rozdílu v distribuci látek mezi dvě nemísitelné fáze – mobilní a stacionární.

Stacionární fáze je obsažena v koloně a **mobilní fáze** je nosný plyn, který se pohybuje skrz nebo podél stacionární fáze. Jako nosné plyny se nejčastěji používají vodík, dusík, helium, argon. Svým chováním by se měl blížit plynu ideálnímu. K tomu má blízko helium, ale je drahé. Nejčastěji se proto používá dusík, argon nebo vodík. Nosný plyn nesmí obsahovat vodu a kyslík.

Přístroj se skládá z dávkovacího zařízení, **chromatografické kolony**, která je umístěna v termostatu, **detektoru** a systému na zpracování dat (např. integrátor, zapisovač). Stanovení se provádí při konstantní teplotě nebo podle daného teplotního programu.

Metoda plynové chromatografie dokáže rychle a účinně oddělovat složité směsi a pracovat s malými množstvími vzorků při použití relativně jednoduché aparatury. Vhodná je zejména k analýzám těkavých látek. Předností je vysoká selektivita separačního procesu.

Hmotnostní spektrometrie (MS) je instrumentální metoda s vysokou citlivostí detekce různých látek.

Z elektroneutrálních molekul nebo prvků se vytvářejí ionty, které se při přebytku získané vnitřní energie mohou dále štěpit na fragmenty nesoucí náboj, radikály a neutrální částice. Nabitě částice (molekulární a fragmentové ionty) jsou pak separovány podle poměru hmotnosti k náboji (m/z) a detekovány.

Základními částmi většiny hmotnostních spektrometrů jsou iontový zdroj, ve kterém dochází ke generování iontů, analyzátor iontů, kde jsou ionty separovány v závislosti na poměru m/z , a detektor iontů.

Prvním krokem hmotnostní analýzy je převedení molekul nebo atomů analytů na ionty v plynné fázi. Proces, při kterém z neutrálních částic vznikají ionty, se nazývá **ionizace**. Tento proces probíhá v **iontovém zdroji**.

Do současnosti byla vyvinuta celá řada ionizačních technik.

Nejvíce používanou jsou elektronová ionizace (EI), chemická ionizace (CI), ionizace elektrickým polem (FI). V biologických aplikacích jsou nejčastějšími technikami ionizace elektrosprejem (ESI), chemická ionizace za atmosférického tlaku (APCI) a ionizace laserem za asistence matrice (MALDI).

Druhým krokem je analýza iontů. Existuje několik typů **hmotnostních analyzátorů**. Většina z nich je založena na interakci nabitých částic s elektrickým nebo magnetickým polem. Často používanými hmotnostními analyzátory jsou kvadrupólový hmotnostní filtr (Q), iontová past (IT), sektorové analyzátory, analyzátor doby letu (TOF) a iontová cyklotronová rezonance (ICR).

Třetím krokem je detekce iontů (kladných nebo záporných).

Základními typy **detektorů** jsou elektronový a fotonový násobič.

Kombinace plynové chromatografie s hmotnostní spektrometrií (GC/MS) představuje účinné řešení. Jde o efektivní separační metodu spojenou s velmi citlivou detekcí.

GC/MS je nepostradatelná při analýze neznámých složek směsi. Pro každou složku získá její hmotnostní spektrum a identifikuje ji porovnáním jejího spektra s databází spekter uložených v počítači. Navíc mez detekce je velmi nízká – řádově v desetinách až setinách $\mu\text{mol/l}$. Používáme nejběžnější kapilární kolonu, která je dlouhá 30 m, vnitřní průměr 0,25 mm s nanosenou fází tloušťky 0,25 μm obsahující 5 % bifenyl- a 95 % dimethylpolysiloxanu. Z ionizačních technik používáme elektronovou ionizaci (EI) a z analyzátorů máme kvadrupólový hmotnostní filtr.

Na našem pracovišti používáme plynovou chromatografii s hmotnostním spektrometrem nejčastěji na **stanovení organických kyselin v moči**, dále pak na stanovení **organických kyseliny v séru** nebo **plazmě**. Také ho používáme na **stanovení 7-dehydrocholesterolu**, který je posledním meziproduktem v biosyntéze cholesterolu.

GC/MS používáme k potvrzení či vyloučení metabolitů a jejich kvantifikaci, které za normálních okolností nejsou v moči/séru detekovány, a které svědčí pro určité metabolické onemocnění. Pomocí charakteristického hmotnostního spektra pro daný metabolit ověřujeme, která z látek, jež eluují v jeden retenční čas, to je. Také kvantifikujeme určité metabolity při monitorování léčby.

Tandemová hmotnostní spektrometrie

Petr Chrastina, Sylvie Šťastná

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Při **tandemové hmotnostní spektrometrii (MS/MS)** jsou ionty podrobeny dvěma hmotnostním analýzám. Tandemová hmotnostní spektrometrie umožňuje rychlou analýzu bez použití separačních metod (GC, HPLC) i ve složité matrici. Nejčastěji jsou pro MS/MS analýzu používány trojitě kvadrupólové analyzátory. Mohou ale být použity i jiné hmotnostní analyzátory pro analýzu v prostoru (hexapólové nebo oktapólové analyzátory, analyzátory doby letu, magnetické analyzátory) nebo v čase (iontová past).

Při stanovení skupiny strukturně podobných látek ve složité směsi, např. krvi nebo moči, využíváme toho, že tyto látky odštěpují společný charakteristický fragment. Kvantifikace se provádí pomocí vnitřních standardů stejné struktury jako stanovované látky, které jsou ale označené stabilními izotopy (např. deuteriem ^2H , uhlíkem ^{13}C , dusíkem ^{15}N).

Pomocí MS/MS můžeme stanovit i nízké koncentrace látek, a to mnohem rychleji než jinými metodami. Jedna analýza pak bez použití separační techniky s využitím přímého nástřiku vzorku do tandemového hmotnostního spektrometru trvá jen několik minut a během jednoho dne lze vyšetřit několik set vzorků. Vysoká citlivost přístroje umožňuje stanovit množství analytu řádově v pikogramech a tedy i množství biologického materiálu potřebného k vyšetření se pohybuje v několika mikrolitrech krve, moči atd. Omezením využitelnosti této metody je molekulová hmotnost stanovované látky (cca 1000 kiloDaltonů).

Tandemový hmotnostní spektrometr se skládá z iontového zdroje, hmotnostního analyzátoru a detektoru.

Analýza na trojitěm kvadrupólu probíhá ve čtyřech krocích:

1. ionizace molekuly a přechod ionizovaných molekul do plynné fáze
2. separace molekul podle poměru hmotností a náboje v prvním hmotnostním spektrometru
3. fragmentace separovaných molekul v kolizní cele - vybraný ion podrobíme kolizní aktivaci (nejčastěji srážkám s inertním plynem (dusík, argon) - tzv. terčový plyn). Dojde k rozpadu tohoto iontu na fragmentové ionty.
4. separace a detekce jednotlivých fragmentů molekul.

Iontový zdroj slouží k převedení analyzované látky do ionizovaného stavu.

Veškeré informace poskytované hmotnostním spektrometrem se týkají pouze částic nesoucích náboj, ionizace analyzované látky je nezbytným předpokladem analýzy.

Podle množství dodané energie se dělí **ionizační techniky** na tzv. **měkké**, při nichž je energetický přebytek dodaný ionizované molekule malý a pravděpodobnost fragmentace nízká, a na tzv. **tvrdé**, při nichž dodaná energie postačuje k rozsáhlejší fragmentaci primárně vzniklého iontu.

Při spojení hmotnostní spektrometrie s kapalinovou chromatografií se používají tyto ionizační techniky:

- ionizace elektrosprejem (ESI)
- chemická ionizace za atmosférického tlaku (APCI)
- fotoionizace za atmosférického tlaku (Atmospheric Pressure PhotoIonization, APPI)
- ionizace urychlenými atomy (Fast Atom Bombardment, FAB) nebo ionty (Fast Ion Bombardment, FIB)
- ionizace laserem za účasti matrice (Matrix-Assisted Laser Desorption/Ionization, MALDI)

Zatímco FAB, FIB a MALDI lze použít v uspořádání off-line, ESI, APCI a APPI jsou ionizační techniky, které lze použít on-line. Ionizace za atmosférického tlaku znamenala naprostý průlom v řešení spojení HPLC/MS.

Ionizace elektrosprejem je v současnosti nejčastěji používaným iontovým zdrojem pro kombinaci LC/MS.

K rozprašení kapalně přivedené do kovové kapiláry dochází vlivem vysokého napětí (3 – 5 kV) vloženého na kapiláru. Vznikají malé kapičky nesoucí velké množství nábojů. Ty jsou protiproudem horkého inertního plynu dále vysušovány. Odpařením rozpouštědla z povrchu kapičky dochází ke zvýšení hustoty povrchového náboje. Když hustota povrchového náboje dosáhne kritické hodnoty, dojde k tzv. Coulombické explozi, rozpadu nabitě kapičky na řadu ještě menších kapiček nesoucích náboj. Nakonec dojde k uvolnění kvazimolekulárního iontu. Vzniklé ionty se vedou vstupní štěrbinou přes iontovou optiku do hmotnostního spektrometru. V procesu ionizace mohou vznikat kladně i záporně jednou nebo vícenásobně nabitě ionty v závislosti na polaritě napětí vloženého na protielektrodu a charakteru látky. ESI se považuje za vůbec nejšetrnější ionizační techniku.

Další ionizační technikou je **chemická ionizace za atmosférického tlaku**.

Vstupní kapilára, kterou se přivádí kapalná fáze z chromatografické kolony, ústí do pneumatického rozprašovače, jehož plášť je vyhříván na teplotu až 700 °C. Dochází k efektivnímu rozprašení a odpaření kapalně fáze. V prostoru koronového výboje generovaného na hrotu tzv. koronové jehly, dochází k ionizaci par mobilní fáze nebo molekul zmlžovacího plynu a k tvorbě chemicko-ionizačního plazmatu. Molekuly analyzovaných látek jsou pak následně ionizovány mechanismem chemické ionizace přenosem protonu za vzniku kvazimolekulárních iontů typu $[M+H]^+$ nebo $[M-H]^-$. Vznikají téměř výhradně ionty se sudým počtem e⁻; oproti ESI bývá nižší intenzita aduktů s ionty alkalických kovů.

APPI je analogií APCI, ale místo koronárního výboje se na ionizaci použije UV záření. Na rozdíl od ESI a APCI mohou často vznikat ionty s lichým počtem e⁻.

Základní typy skenů MS/MS

- základní sken: změření hmotnostního spektra v celém studovaném rozsahu m/z
- sken produktových iontů (dříve nazýváno dceřinných) iontů: změříme MS/MS spektrum z vybraného prekurzoru
- sken prekurzorů (dříve rodičovských iontů): pro vybraný fragmentový ion zjistíme původní ion prekurzoru, ze kterého fragmentací vznikl
- sken neutrálních ztrát (Neutral Loss, NL): zjistíme charakterické dvojice iontů prekurzorů a produktů, u kterých dochází k odštěpení vybrané hmotnostní ztráty, např. m/z = 102 pro aminokyseliny
- selektivní záznam jednoho nebo více iontů (Selected Ion Monitoring, SIM): měříme pouze závislost signálu vybraného iontu na čase (nebo více iontů)
- selektivní záznam jedné nebo více reakcí (Selected Reaction Monitoring, SRM): prvním analyzátozem vybereme ion prekurzoru, který potom v kolizní cele podrobíme fragmentaci a my sledujeme pouze vybraný charakteristický fragmentový ion (lze sledovat i více reakcí naráz).

Použití tandemové hmotnostní spektrometrie

1. novorozenecký screening dědičných metabolických poruch

Stanovení koncentrací aminokyselin a acylkarnitinů v suché krevní kapce pro diagnostiku aminoacidopatií, organických acidurií a poruch oxidace mastných kyselin.

2. analýza proteinů a jejich identifikace

Stanovení kvantity proteinů (např. glykovaného hemoglobinu) a kvalitativních vlastností (např. vazba v membráně, sekundární, terciární a kvartérní struktura proteinu). Identifikace proteinu na základě fragmentových iontů vzniklých odštěpování aminokyselin.

3. analýza látek ve spojení s kapalinovou chromatografií.

Kapilární elektroforéza

Petr Horník

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Kapilární elektroforéza (CE) je analytická metoda, kterou lze použít k řešení běžných i speciálních klinicko-biochemických problémů. Své uplatnění nalézá především v analýze sérových proteinů, lipoproteinů, izoenzymů a v diagnostice hemoglobinopatií. CE je vhodnou komplementární separační metodou k vysokoúčinné kapalinové chromatografii (HPLC) pro monitorování hladin léčiv v tělních tekutinách. Ve specializovaných laboratořích (např. diagnostika dědičných metabolických poruch) CE postupně nahrazuje některé jiné separační techniky pro svou vysokou separační účinnost, rychlost analýzy, nízké nároky na množství vzorku a podstatně nižší náklady na analýzu.

Princip elektroforézy spočívá v migraci elektricky nabitých částic ve stejnosměrném elektrickém poli. V CE je kapilára naplněna základním elektrolytem a její konce, společně s elektrodami z inertního materiálu (Pt), jsou ponořeny do zásobníků s elektrolytem. Mezi elektrody se aplikuje vysoké napětí (10 – 30 kV). Malý objem vzorku se dává do konce kapiláry. Kapilára prochází přes detektor (UV, LIF).

Záznam závislosti odezvy detektoru na čase se nazývá **elektroforeogram**, který je podobný chromatogramu. Poloha píků určuje kvalitu, plocha nebo výška píků určuje kvantitu.

Doba analýzy v CE se oproti plošnému uspořádání zkracuje zejména z těchto důvodů:

1. teplo tvořené uvnitř kapiláry je účinně odváděno jejími stěnami, proto lze použít vysokých napětí;
2. kapilára prochází detektorem a je prováděna on-line detekce zón a počítačové vyhodnocení píků;
3. elektroosmotický tok (EOF) má za následek pohyb roztoku k detektoru. Snižuje analytické časy a k detektoru unáší i částice elektroforeticky migrující opačným směrem.

Elektroosmotický tok (EOF) je nejdůležitějším jevem doprovázejícím CE.

Jeho princip spočívá v tom, že stěny kapiláry z taveného křemene obsahují silanolové skupiny, které se při kontaktu s roztoky o vyšším pH disociují. Disociací se vytváří záporný náboj stěny.

K „záporné“ stěně je přitažena vrstva kovových iontů (kationtů) základního elektrolytu a vzniká elektrická dvojrstva. Je-li zavedeno napětí, tyto kationty migrují ke katodě (záporná elektroda). Vodíkové kationty bývají silně hydratovány a jejich pohyb společně s asociovanými molekulami vody vyvolá tok celého roztoku v kapiláře směrem k detektoru, který je umístěn před katodou. Tok bývá tak silný, že ke katodě nese i záporně nabití ionty. Neutrální částice se pohybují rychlostí elektroosmotického toku.

Kapiláry jsou vyráběny z taveného křemene a mají ochranný polyamidový povlak. V místě detekce je malý podíl povlaku odstraněn. Kapilára je běžně 25 – 100 cm dlouhá s vnitřním průměrem 50 – 75 μm . Vnitřní povrch kapiláry může být chemicky modifikován kovalentním navázáním různých látek. Regulací teploty (vzduchem, kapalinou) kapiláry se zajišťují stálé podmínky separace. Roztok vzorku (10 – 100 nl) je dávkován obvykle do konce kapiláry vzdálenějšího od detektoru. Dávkovat lze tlakem plynu na hladinu vzorku (nejběžnější), rozdílem hladin nebo elektrokineticky. Detektory používané pro CE musí být hodně citlivé, protože průměr kapiláry je malý. Nejběžnější jsou UV detektory využívající diodové pole. Citlivost se pohybuje kolem 10^{-6} mol/l . Velmi citlivý (a také drahý) je detektor s laserem

indukovanou fluorescencí (LIF). V poslední době se často využívá kombinace s hmotnostní spektrometrií, což umožňuje získat informace o struktuře separovaných látek.

Je vypracována řada separačních technik a **modifikací prosté CE**.

Příkladem je kapilární zónová elektroforéza (CZE) neboli CE ve volném roztoku (FSCE). Separace je zde založená na rozdílech v náboji analytů.

Micelární elektrokinetická kapilární chromatografie (MECC) se používá k separaci neutrálních sloučenin a využívá povrchové aktivity micel.

Kapilární gelová elektroforéza (CGE) využívá molekulově-sítového efektu rozpuštěných látek v prostředí gelu.

Kapilární isoelektrická fokusace (CIEF) slouží k separaci amfolytů v gradientu pH.

Kapilární elektrochromatografie (CEC) využívá k pohybu mobilní fáze elektroosmotického toku a separace nastává na silikagelu jako stacionární fázi. Separace v CEC je kombinací elektroforézy a chromatografie.

CE je pro své již výše uvedené vlastnosti velmi perspektivní v **diagnostice dědičných metabolických poruch**.

Byl vyvinut postup umožňující stanovení fenylalaninu v séru, vhodný pro monitorování léčby pacientů s fenylketonurií. Stanovení kyseliny methylmalonové CE-LIF po derivatizaci umožňuje monitorování léčby pacientů s methylmalonovou acidémií a pro stanovení methylmalonové kyseliny v séru jako indikátoru kobalaminové deficiencie. CE lze použít pro diagnostiku a monitorování onemocnění spojených s poruchami aminokyselin obsahujících thiolovou skupinu. Perspektivní se CE jeví při diagnostice dědičných poruch metabolismu purinů a pyrimidinů, při screeningu metabolitů v moči, stanovení hladiny nukleotidů a aktivit purinových enzymů.

Literatura

Klouda P.: Moderní analytické metody. Nakladatelství Pavel Klouda, Ostrava 2003, str. 33-41.

Adam T., Ševčík J.: Aplikace kapilární elektroforézy v klinické biochemii. *Klin Biochem Metab* 5(26);1997,265-69.

Barva a zápach moče

Petr Chrastina, Sylvie Šťastná, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

I v současné době, plně složitých analytických přístrojů a přístupů, nás takové informace, jako barva a zápach moče, mohou navést ke správné diagnóze.

U zdravých lidí má moč téměř průhlednou až jasně žlutou barvu.

Barva moče

Barva moče	Sloučenina	Onemocnění/Zdroj
Modrá	Indikan	Hartnupova choroba Blue Diaper Syndrom
Modrá/hnědá	Homogentisát	Alkaptonurie
Hnědá	Methemoglobin	Myoglobinurie
Červená až hnědá	Hemoglobin/methemoglobin	Hemoglobinurie
Červená	Erytrocyty	Hematurie
Červená	Porfyriny	Porfyrie
Červená	Pyrazolon	Léky
Červená	Fenolftalein	Chemikálie
Světle červená	Uráty	Hyperurikosurie
Červená	Červená barviva	Potraviny
Žlutá	Riboflavin	Vitaminy

Zápach moče

Zápach moče	Sloučenina	Onemocnění/Zdroj
Plesnivina, myšina	Fenylacetát	Klasická PKU
Maggi, kari	2-oxoisovalerát	Leucinóza
Javorový sirup, karamel	2-oxoisoakaproát 2-oxo-3-methylvalerát	Leucinóza
Zpocené nohy	Isovalerát	Isovalerová acidémie 3-hydroxy-3-methylglutarová acidurie Glutarová acidurie II
Kočí moč	3-hydroxyisovalerát	Deficit 3-methylkrotonyl-CoA-karboxylasy Mnohočetný deficit karboxyláz
Zelí	2-hydroxybutyrát	Malabsorpce methioninu Tyrosinémie typu I
Žluklé máslo	2-oxo-4-methylbutyrát	Tyrosinémie typu I
Kyselý zápach	Methylmalonová kyselina	Methylmalonová acidémie
Zápach síry	Sírovodík	Cystinurie
Rybina	Trimethylamin	Trimethylaminurie

Aminokyseliny semikvantitativně v krvi/séru/plazmě

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Aminokyseliny (AMK) semikvantitativně v krvi/séru/plazmě
Synonyma	screening AMK v krvi/séru/plazmě papírovou chromatografií
Typ metody	semikvantitativní
Princip stanovení	AMK se dělí v systému jednorozměrné chromatografie na papíře s ninhydrinovou detekcí meze detekce fenylalaninu a tyrosinu jsou cca 0,2 mmol/l
Materiál	krev, sérum, krevní papírek
Preanalytické poznámky	vzorkem je suchá krevní kapka na testovací kartičce Schleicher-Schuell 903 kruhy vyznačené na testovací destičce musí být plně prosáknuty krví (viditelně z přední a zadní strany kartičky) kartička nesmí být krví nasakována opakovaně kartička musí být usušena při pokojové teplotě, nesmí být zahřívána kartičky se skladují v suchu a temnu při pokojové teplotě jsou známé lékové interference, hl. při podávání antibiotik (ampicilin, cefalosporiny aj.)
Jednotky	mmol/l (pouze fenylalanin a tyrosin), arb. j. (ostatní)
Referenční meze	horní referenční meze jsou pro všechny stanovované aminokyseliny nižší než jejich mez detekce touto metodou

Indikace k vyšetření

1. novorozenecký screening hyperfenylalaninémie/fenylketonurie (HPA/PKU), (viz Věstník MZd ČR, částka 7, září 2003)
Povinný novorozenecký screening HPA byl zaveden v České republice v r.1975 metodickým návodem č. 15/1975 věstníku Ministerstva zdravotnictví ČR. V roce 2003 byl novelizován a vydán jako Metodické opatření č. 7/2003 **Metodický návod k zajištění celoplošného novorozeneckého laboratorního screeningu a následné péče.**
Testovací kartičky se suchými krevními skvrnami posílají novorozenecká odd. a praktičtí lékaři pro děti a dorost.
  2. screening HPA gravidních (maternální HPA)
Testovací kartičky se suchými krevními skvrnami posílají gynekologové.
  3. susp. hyperaminoacidémie v rámci selektivního screeningu
  4. selektivní screening
Vyšetření se provádí se u každého poprvé vyšetřovaného pacienta.
  5. monitorování kompenzace pacientů s HPA/PKU.
- Pozn. Metoda je v letech 2008 (selektivní screening) a 2009 (novorozenecký screening) nahrazena vyšetřením tandemovou hmotnostní spektrometrií.

Interpretace výsledků

Vyšetření umožňuje diagnostikovat většinu případů HPA a tyrosinémie.
Zachytí mírné zvýšení koncentrace fenylalaninu, tyrosinu, větvených aminokyselin a výrazné zvýšení koncentrace glycinu, methioninu, glutaminu a alaninu.

Koncentrace ostatních AMK nelze touto metodou spolehlivě posoudit. Významné nálezy jsou ověřovány kvantitativní metodou, viz Aminokyseliny kvantitativně v séru/plasmě.

Izolované zvýšení koncentrace fenylalaninu nacházíme u HPA/PKU.

Izolované zvýšení koncentrace tyrosinu nacházíme u novorozenců (hlavně nezralých), zvláště při zvýšeném příjmu bílkovin, při hepatopatii, u tyrosinémie typu I (koncentrace se zvyšuje obvykle od 2. týdne po narození), tyrosinémie typu II a III.

Izolované zvýšení koncentrace jednotlivých AMK – viz Aminokyseliny kvantitativně v séru/plasmě.

Hraniční koncentrace větvených AMK, fenylalaninu a tyrosinu bývá postprandiálně a při hyperalimentaci.

Zvýšení koncentrace řady AMK nacházíme při postprandiálním odběru, parenterálním podávání AMK, hyperalimentaci, hepatopatii, dekompozici vzorku, kontaminaci, hemolýze, pozdním oddělení séra/plazmy aj.

Aminokyseliny semikvantitativně v moči

Sylvie Štátná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Aminokyseliny (AMK) semikvantitativně v moči
Synonyma	screening AMK v moči papírovou chromatografií
Typ metody	semikvantitativní
Princip stanovení	AMK se dělí v systému jednorozměrné chromatografie na papíře s ninhydrinovou detekcí.
Materiál	moč, močový papírek
Preanalytické poznámky	vzorkem je suchá močová kapka na testovací kartičce Schleicher-Schuell 903 kruhy vyznačené na testovací destičce musí být plně prosáknuty močí (viditelně z přední a zadní strany kartičky) kartička nesmí být močí nasakována opakovaně kartička musí být usušena při pokojové teplotě, nesmí být zahřívána kartičky se skladují v suchu a temnu při pokojové teplotě jsou známé lékové interference, hl. při podávání antibiotik (ampicilin, cefalosporiny aj.) výsledek vyšetření je ovlivněn koncentrovaností moče u výrazně koncentrovaných močí (koncentrace kreatininu nad 10-15 mmol/l) je riziko falešně pozitivního výsledku s nálezem generalizované hyperaminoacidurie v nedostatečně koncentrované moči (koncentrace kreatininu pod 1 mmol/l) není vyšetření touto metodou spolehlivé a je riziko falešně negativního výsledku
Jednotky	arb. j.
Referenční meze	-

Indikací je susp. hyperaminoacidurie, tubulopatie nebo cystinurie v rámci selektivního screeningu.

Vyšetření se provádí u každého poprvé vyšetřovaného pacienta.

Metodika umožňuje zachytit v dostatečně koncentrované moči (koncentrace kreatininu nad 1 mmol/l) středně zvýšenou koncentraci cystinu, histidinu, fenylalaninu, tyrosinu, výrazně zvýšenou koncentraci glycinu, alaninu a prolinu, a významnou generalizovanou hyperaminoacidurii.

Koncentrace ostatních aminokyselin nelze touto metodou spolehlivě posoudit.

Významné nálezy jsou ověřovány kvantitativní metodou, viz Aminokyseliny kvantitativně v moči.

Aminokyseliny kvantitativně v séru/plazmě

Michala Klímová, Sylvie Šťastná, Petr Chrástina

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Aminokyseliny (AMK) kvantitativně v séru/plazmě
Synonyma	profil aminokyselin v séru/plazmě kvantitativně
Typ metody	kvantitativní, profilová
Princip stanovení	deproteinace plazmy/séra, automatický analyzátor aminokyselin, ionexová chromatografie, ninhydrinová detekce
Materiál	plazma/sérum
Preanalytické poznámky	odběr ideálně 4-6 hodin po posledním jídle odběr postprandiálně - zvýšené hladiny esenciálních aminokyselin odběr nalačno - zvýšení koncentrace větvených aminokyselin, koncentrace většiny ostatních aminokyselin je nízká vzorky určené pro diagnostiku DPM je nutno odebrat v době, kdy nejsou podávány i.v. aminokyseliny při podezření na intermitentně probíhající DMP je nutné vyšetření vzorku z akutního stavu při atace izolace plazmy/séra a deproteinace ideálně do 60 minut po odběru minimální množství vzorku je 0,3 ml plazmy/séra hemolýza - změna hladin aminokyselin vlivem vysokých koncentrací aminokyselin v krevních buňkách (taurinu z krevních destiček) nebo vlivem erytrocytárních enzymů (argináza přeměňuje arginin na ornithin) transport při běžné teplotě – zvýšení koncentrací glutamátu a aspartátu, snížení koncentrací glutaminu, asparaginu, cysteinu a homocysteinu minimální ovlivnění koncentrace aminokyselin během transportu - fenylalanin, tyrosin a větvené aminokyseliny (valin, isoleucin, leucin), jsou minimálně ovlivněny transportem, jsou vhodné pro hodnocení kompenzace
Jednotky	μmol/l
Referenční meze	podle interních norem

Aminokyseliny jsou stavební kameny bílkovin, významné metabolity v intermediárním metabolismu, součást metylačních reakcí v cytosolu a metabolismu neurotransmiterů aj. Metabolismus aminokyselin může být postižen řadou dědičných metabolických poruch, tyto poruchy mohou být diagnostikovány analýzou tělesných tekutin na aminokyseliny, organické kyseliny, kyselinu orotovou aj.

Některé aminokyseliny, zvláště homocystein a tryptofan, vyžadují specifické metody pro přesnou kvantifikaci (obvykle HPLC).

Indikací jsou **klinické symptomy** – intolerance stravy, neobvyklé dietní zvyky, zvracení, neprospívání, hypotonie, letargie, křeče, koma, mentální retardace, mikrocefalie, ataxie, choreoatetóza, spastická paraparéza nebo diplegie, poruchy chůze, problémy s učením, poruchy chování, neuropsychiatrické symptomy, atrofie optiku, retinitis pigmentosa,

dysmorfie, atypický zápach, hepatomegalie, pankreatitis, tubulopatie, tachypnoe, systémové kostní změny, atypické vlasy, kožní léze, akutní dekompenzace.

Indikací jsou také **laboratorní symptomy** – metabolická acidóza, hyperammonémie, hypoglykémie, ketonurie, vyšší anion gap, neutropenie, megaloblastická anemie, deficit vitamínu B₁₂ nebo folátu, hepatopatie, hypokreatininémie.

Okamžitá analýza by měla být provedena u pacientů s hyperamonií a v jiných akutních stavech.

Stanovení aminokyselin postprandiálně (a nalačno) je vhodné při podezření na poruchy energetického metabolismu.

Opakovaná analýza aminokyselin nalačno je potřebná u pacientů s restrikcí bílkovin nebo specifickou metabolickou dietní léčbou k posouzení příjmu aminokyselin a ke zjištění deficitu esenciálních aminokyselin.

Stanovení koncentrace AMK se provádí u každého poprvé vyšetřovaného pacienta.

Specifické odchylky v aminogramu v séru/plazmě

Aminokyselina	Dědičné metabolické poruchy (DMP) se zvýšenou koncentrací aminokyseliny
Alanin	Mitochondriální poruchy s laktátovou acidózou DMP s hyperammonémií
Alloisoleucin	Leucinóza Deficit E3 podjednotky
Arginin	Argininémie
Argininojantarová kyselina (argininosukcinát)	Argininojantarová acidurie
Citrulin	Citrulinémie Argininojantarová acidurie
Cystathionin	Deficit γ -cystathionázy
Fenylalanin	Hyperfenylalaninémie Fenylketonurie Poruchy metabolismu pterinů
Fosfoethanolamin	Hypofosfatázie
γ -aminomáselná kyselina (GABA, γ -aminobutyryl)	Deficit GABA transaminázy
Glutamová kyselina (glutamát)	DMP s hyperammonémií Glutamová acidémie
Glutamin	DMP s hyperammonémií
Glycin	Neketotická hyperglycinémie Ketotická hyperglycinémie u organických acidurií
Histidin	Histidinémie
Homocystin	Deficit cblC, cblD a cblE Deficit cystathionin β -syntázy Deficit methylenetetrahydrofolátreduktázy (MTHFR)
Hydroxyprolin	Hydroxyprolinémie
Isoleucin	Leucinóza Deficit E3 podjednotky
Karnosin	Karnosinémie

Leucin	Leucinóza Deficit E3 podjednotky
Lysin	Hyperlysinémie I Saccharopinurie
Methionin	Deficit methioninadenosyltransferázy Deficit cystathionin β -syntázy
Ornithin	Gyrátová atrofie HHH syndrom (hyperammonémie, hyperornithinémie, homocitrulinurie)
Prolin	Hyperprolinémie I, II
Sarkosin	Sarkosinémie
Tyrosin	Tyrosinémie (I), II, III (Tranzitorní neonatální hypertyrosinémie)
Valin	Leucinóza Deficit E3 podjednotky

Metoda umožňuje diagnostikovat většinu aminoacidopatií, kromě intermitentně probíhajících DMP, neketotické hyperglycinémie (diagnostika je spolehlivá pouze vyšetřením glycinu v likvoru) a poruch ledvinného transportu (pro potvrzení transportních poruch je nutné vyšetření moči).

Standardně jsou stanovovány **běžné AMK**: alanin, arginin, citrulin, fenylalanin, glutamin, glutamát, glycin, histidin, hydroxyprolin, isoleucin, leucin, lysin, methionin, ornithin, prolin, tyroxin, valin.

Kromě toho lze stanovit také **AMK, které obvykle nejsou v séru/plasmě přítomné**: alloisoleucin, kyselina argininojantarová a její anhydridy, cystathionin, fosfoethanolamin, GABA, homocystin, karnosin, methylhistidiny, sarkosin aj.

Významné **interference** mohou způsobit léky, hlavně antibiotika.

Časté jsou **sekundární a nespecifické odchylky**, příčinami jsou postprandiální odběr, parenterální podávání AMK, hyperalimentace, hepatopatie, dekompozice vzorku, kontaminace, hemolýza, pozdní oddělení séra/plazmy aj.

Aminokyseliny kvantitativně v moči

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Aminokyseliny (AMK) kvantitativně v moči
Synonyma	profil AMK v moči kvantitativně
Typ metody	kvantitativní, profilová
Princip stanovení	deproteinace plazmy/séra, automatický analyzátor aminokyselin, ionexová chromatografie, ninhydrinová detekce
Materiál	nejvhodnější je sběr moči nebo ranní moč, minimálně 10 ml moči
Preanalytické poznámky	spolehlivé je vyšetření v přiměřeně koncentrované moči (1-15 mmol/l) bakteriálně kontaminované vzorky (pH $\geq$ 8,5 a pozitivní nitrity) nejsou vhodné k analýze, bakterie svým aktivním metabolismem mění koncentraci AMK v moči
Jednotky	mmol/mol kreatininu
Referenční meze	podle interních norem

Analýza AMK v moči je obvykle méně přínosná než v séru/plazmě, neboť AMK jsou normálně rezorbovány v renálních tubulech, proto mírné až středně významné změny v homeostáze aminokyselin nemohou být zjištěny analýzou moči.

Indikací k vyšetření jsou susp. hyperaminoacidurie, porucha renální tubulární resorpce, např. cystinurie.

Specifické odchylky v aminogramu v moči

Aminokyselina	Dědičné metabolické poruchy (DMP) se zvýšeným vylučováním aminokyseliny
Většina aminokyselin	Povšechná hyperaminoacidémie Fanconiho syndrom Klasická galaktosémie Tyrosinémie I Loweho syndrom Hereditární intolerance fruktózy Vitamin D-dependentní rachitida
Neutrální aminokyseliny	Hartnupova choroba
Alanin	DMP s laktátovou acidózou DMP s hyperammonémií
Alloisoleucin	Leucinóza deficit E3 podjednotky
α -aminoadipová kyselina (α -aminoadipát)	α -aminoadipová acidurie
Arginin	Argininémie Cystinurie Intolerance bílkovin s lysinurií (LPI)
Argininojantarová kyselina (argininosukcinát)	Argininojantarová acidurie

Asparagová kyselina (aspartát)	Dikarboxylová aminoacidurie
Aspartylglukosamin	Aspartylglukosaminurie
Citrulin	Citrulinémie Argininojantarová acidurie
Cystathionin	Deficit cystathioninázy
Cystin	Cystinurie
δ-aminolevulová kyselina (δ-aminolevulát)	Tyrosinémie I Porfyrie
Fenylalanin	Hyperfenylalaninémie Fenylketonurie Poruchy metabolismu pterinů
Fosfoethanolamin	Hypofosfatázie
Kyselina γ-aminomáselná (GABA, γ-aminobutyrate)	Deficit GABA transaminázy
Glutamin	DMP s hyperammonémií
Glutamová kyselina (glutamát)	DMP s hyperammonémií Dikarboxylová aminoacidurie
Glycin	Neketotická hyperglycinémie Ketotická hyperglycinémie u organických acidurií Iminoglycinurie
Histidin	Histidinémie
Homocitrulin	HHH syndrom (hyperammonémie, hyperornithinémie, homocitrulinurie) Citrulinémie Argininémie
Homocystin	Deficit cblC, cblD a cblE Deficit cystathionin β syntázy Deficit methylenetetrahydrofolát reduktázy (MTHFR)
Hydroxyprolin	Hydroxyprolinémie Hyperprolinémie I, II Iminoglycinurie
Iminodipeptidy	Deficit prolidázy
Isoleucin	Leucinóza Deficit E3 podjednotky
Leucin	Leucinóza Deficit E3 podjednotky
Lysin	Hyperlysinémie Cystinurie Intolerance bílkovin s lysinurií (LPI) Saccharopinurie
Methionin	Deficit methioninadenosyltransferázy Deficit cystathionin β syntázy
Ornithin	Hyperornithinémie Cystinurie Intolerance bílkovin s lysinurií (LPI)
Prolin	Hyperprolinémie I, II Iminoglycinurie

Saccharopin	Saccharopinurie
Tryptofan	Tryptofanurie
Tyrosin	Tyrosinémie (I), II, III (Tranzitorní neonatální hypertyrosinémie)
Valin	Leucinóza Deficit E3 podjednotky

Standardně jsou stanovovány koncentrace **běžných AMK**:

Kromě toho lze stanovit také **AMK obvykle v moči nepřítomné a další ninhydrin-positivní látky**: α -aminoadipovou kyselinu, argininojantarovou kyselinu a její anhydridy, aspartylglukosamin, citrulin, δ -aminolevulovou kyselinu, fosfoethanolamin, homocystin, hydroxyprolin, iminodipeptidy, ornithin, prolin, saccharopin, aj.

Významné **interference** mohou způsobit metabolity některých léků (2-merkaptoethansulfonát, ampicilin, vigabatrin aj.)

Aminokyseliny kvantitativně v likvoru

Sylvie Šťastná, Petr Chrástina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Aminokyseliny (AMK) kvantitativně v likvoru
Synonyma	profil AMK v likvoru (CSF) kvantitativně
Typ metody	kvantitativní, profilová
Princip stanovení	deproteinace plazmy/séra, automatický analyzátor aminokyselin, ionexová chromatografie, ninhydrinová detekce
Materiál	ideální je likvor, který byl po odběru ihned zamražen minimální množství vzorku je 1 ml likvoru
Preanalytické poznámky	vzorek je nutné uchovávat a posílat na suchém ledu spolu se vzorkem séra/plazmy, získaným v okamžiku lumbální punkce vzorky CSF s větší příměsí krve nejsou použitelné, při malé příměsí krve by měly být vzorky ihned centrifugovány a supernatant zamražen pro analýzu (je třeba informovat laboratoř) hemolytické a jinak nestandardní vzorky nejsou vhodné k analýze okamžité hluboké zamražení a speciální analytické metody jsou potřebné pro stanovení γ -aminobutyátu (GABA)
Jednotky	$\mu\text{mol/l}$
Referenční meze	podle interních norem

Koncentrace AMK v CSF jsou ovlivněny koncentrací AMK v séru/plazmě, metabolismem AMK v mozku a funkcí hematoencefalické bariéry.

Indikací k analýze aminokyselin v CSF je podezření na neurometabolickou poruchu, zvláště u těžké (novorozenecké) epileptické encefalopatie, podezření na neketotickou hyperglycinémií (psychomotorická retardace, hypotonie, křeče) a poruchu biosyntézy serinu (vrozená mikrocefalie, psychomotorická retardace, křeče).

Specifické odchylky v aminogramu v likvoru

Aminokyselina	Dědičné metabolické poruchy se zvýšenou koncentrací aminokyseliny
Alanin	DMP s laktátovou acidosou
Argininojantarová kyselina (argininosukcinát)	Argininojantarová acidurie
γ -aminomáselná kyselina (GABA, γ -aminobutyrát)	Deficit GABA transaminázy
Glycin	Neketotická hyperglycinémie

Aminokyselina	Dědičné metabolické poruchy se sníženou koncentrací aminokyseliny
Serin	Porucha v biosyntéze serinu

Interpretace

Současné získání vzorku plasmy pro analýzu aminokyselin je důležité, protože výpočet poměru koncentrace aminokyselin v plasmě/v CSF může být nutný pro diagnostiku **neketotické hyperglycinémie** (poměr glycinu v likvoru k plasmě $> 0,06$) a **poruch biosyntézy serinu** (poměr koncentrace serinu v likvoru/v plasmě $< 0,2$).

Zvýšení poměru koncentrace glycinu v likvoru/v plasmě má význam pouze při zvýšených koncentracích glycinu v likvoru. Je-li koncentrace glycinu v plasmě nízká, izolované zvýšení poměru koncentrace glycinu v likvoru/v plasmě způsobené normální koncentrací glycinu v likvoru neznamena neketotickou hyperglycinémií.

Také interpretace koncentrací aminokyselin v CSF mimo normy je spolehlivější, jsou-li dostupné současné koncentrace v plasmě.

Nespecifické odchylky v koncentraci AMK v likvoru nacházíme při příměsi krve v likvoru a při poruše hematoencefalické bariéry různého původu.

Biotinidáza kvalitativně

Eva Košťálová, Petr Chrastina, Sylvie Šťastná

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Biotinidáza kvalitativně
Synonyma	-
Typ metody	kvalitativní
Princip stanovení	inkubace se substrátem n-biotinyl-PABA, naftolové činidlo, vizuální hodnocení
Materiál	krevní nebo sérový papírek
Preanalytické poznámky	nelze vyšetřovat v plasmě, interference při léčbě sulfonamidy riziko falešně pozitivního výsledku po transfuzi krve, erymasy a plasmy labilní enzym, možnost poklesu aktivity v čase při nevhodném skladování nebo při vyšších teplotách (např. v létě) nižší aktivita u nezralých novorozenců
Jednotky	-
Referenční meze	negativní

Biotin je vitamín ve vodě rozpustný, který je vázaný na bílkoviny. Je nezbytný jako koenzym čtyř významných karboxyláz intermediárního metabolismu sacharidů, mastných kyselin a aminokyselin.

Biotinidáza je enzym, který uvolňuje biotin z biotinylovaných peptidů exogenního nebo endogenního původu. Tím se biotin stává dostupný pro aktivaci výše uvedených karboxyláz.

Deficit biotinidázy způsobuje depleci biotinu. Endogenní biotin nemůže být recyklován, organismus nemůže využít biotin vázaný na bílkoviny ze stravy.

Může se projevat jako ataky ketoacidózy se zvracením, torpidní dermatitida, jako progredující neurologické a oční postižení (psychomotorická retardace, křeče, hypotonie, ataxie, atrofie optiku, keratokonjunktivis) nebo recidivující infekty.

Symptomy deficitu biotinidázy jsou variabilní a nespecifické, mohou se objevit od novorozeneckého věku po dospělost, proto je vysoké riziko pozdní diagnostiky.

V některých zemích se provádí novorozenecký screening, který umožní časně stanovení diagnózy a zlepšení prognózy pacientů.

Vyšetření se provádí se u každého poprvé vyšetřovaného pacienta.

Sníženou aktivitu je nutno ověřit kvantitativní metodou.

Biotinidáza kvantitativně

Eva Košťálová, Petr Chrastina, Sylvie Šťastná

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Biotinidáza kvantitativně
Synonyma	-
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	inkubace se substrátem n-biotynyl-PABA, naftolové činidlo, fotometrické stanovení, 546 nm
Materiál	sérum
Preanalytické poznámky	nelze vyšetřovat v plasmě, interference při léčbě sulfonamidy riziko falešně pozitivního výsledku po transfuzi krve, erymasy a plasmy labilní enzym, možnost poklesu aktivity v čase při nevhodném skladování nebo při vyšších teplotách (např. v létě) nižší aktivita u nezralých novorozenců
Jednotky	nmol/min/ml
Referenční meze	zdraví homozygoti > 5,4 heterozygoti 5,4 - 2,2 nemocní homozygoti < 2,2

Biotin je vitamín ve vodě rozpustný, který je vázaný na bílkoviny. Je nezbytný jako koenzym čtyř významných karboxyláz intermediárního metabolismu sacharidů, mastných kyselin a aminokyselin.

Biotinidáza je enzym, který uvolňuje biotin z biotinylovaných peptidů exogenního nebo endogenního původu. Tím se biotin stává dostupný pro aktivaci výše uvedených karboxyláz.

Deficit biotinidázy způsobuje depleci biotinu. Endogenní biotin nemůže být recyklován, organismus nemůže využít biotin vázaný na bílkoviny ze stravy.

Může se projevat jako ataky ketoacidózy se zvracením, torpidní dermatitida, jako progredující neurologické a oční postižení (psychomotorická retardace, křeče, hypotonie, ataxie, atrofie optiku, keratokonjunktivis) nebo recidivující infekty.

Symptomy deficitu biotinidázy jsou variabilní a nespecifické, mohou se objevit od novorozeneckého věku po dospělost, proto je vysoké riziko pozdní diagnostiky.

V některých zemích se provádí novorozenecký screening, který umožní časné stanovení diagnózy a zlepšení prognózy pacientů.

Kvantitativní metoda slouží k ověření snížené aktivity biotinidázy, zjištěné screeningovým vyšetřením.

7-Dehydrocholesterol a cholesterol

Sylvie Šťastná, Zdeněk Čánský

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	7-Dehydrocholesterol (7-DHC) a cholesterol
Synonyma	-
Typ metody	semikvantitativní
Princip stanovení	GC/MS, alkalická hydrolýza, extrakce do hexanu, derivatizace
Materiál	sérum, plazma
Preanalytické poznámky	-
Jednotky	mg/g kreatininu
Referenční meze	mírná forma: poměr 7-DHC/ cholesterol < 0,500 těžká forma: poměr 7-DHC/ cholesterol > 1,000

7-dehydrocholesterol (7-DHC, cholesta-5,7-dien-3 β -ol) je poslední meziprodukt v biosyntéze cholesterolu. Účinkem enzymu 7-dehydrocholesterolreduktázy se přeměňuje na cholesterol, látku nezbytnou pro řadu metabolických funkcí.

Deficit 7-dehydrocholesterolreduktázy vede k hromadění 7-DHC a jeho zvýšená koncentrace je spolu se sníženou koncentrací cholesterolu charakteristická pro **Smith-Lemli-Opitzův syndrom (SLOS)**. SLOS je nejčastěji diagnostikovanou poruchou syntézy cholesterolu s incidencí 1:20 000-40 000.

Klinicky se rozlišují mírné a těžké formy – od pouhé syndaktylie 2. a 3. prstu na nohou, přes výraznější dysmorfii s mikrocefalií, malformacemi genitálu, růstovou retardací, neprospíváním, psychomotorickou retardací, až po závažnou dysmorfii s holoprosencephalií a intrauterinním úmrtím.

Při **vyšetření** se stanovuje koncentrace 7-DHC a cholesterolu a vypočítává se poměr 7-DHC/ cholesterol.

Vyšetření je **indikováno** při podezření na SLOS syndrom a u nejasných dysmorfii a při monitorování léčby u pacientů se SLOS.

Diagnózu SLOS syndromu je vhodné potvrdit na molekulárně genetické úrovni.

Disulfidy

Sylvie Šťastná, Petr Chrástina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Disulfidy
Synonyma	Brandův test, nitroprussidový test
Typ metody	semikvantitativní
Princip stanovení	orientační test s kyanidem sodným a nitroprussidem sodným
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	cystin je relativně nerozpustný a po vymočení krystalizuje na dně nádoby před odlitím vzorku moči je nutné celý objem moči v nádobě důkladně promíchat, aby v odlitém vzorku i ve zbylé moči v nádobě byla stejná koncentrace cystinu
Jednotky	arb. j.
Referenční meze:	negativní

Pozitivní nález znamená přítomnost sloučenin obsahujících síru, zvláště disulfidů (viz tabulka).

Sloučenina	Onemocnění/Zdroj
Cystin	Cystinurie Hyperargininémie Generalizovaná hyperaminoacidurie
Homocystin	Homocystinurie Kobalaminové deficiency Deficit vitamínu B ₁₂ Deficit methylenetetrahydrofolátreduktázy Cystathioninurie
Glutathion	Poruchy γ -glutamylvého cyklu
Ketolátky	Dehydratace
Léky obsahující sirné skupiny	N-acetylcystein, penicilamin, captopril, 2-merkptoethansulfonát, ampicilin aj.

Test by měl být prováděn pouze v laboratoři, neboť kyanid sodný je velmi toxický. Metoda se používá zejména jako screeningové vyšetření cystinurie. Pozitivní nález je nutno ověřit kvantitativním stanovením aminokyselin v moči. Vyšetření se provádí u každého poprvé vyšetřovaného pacienta.

Fenylalanin a tyrosin

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Fenylalanin (Phe) a tyrosin (Tyr)
Synonyma	-
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	automatický analyzátor aminokyselin, ionexová chromatografie, ninhydrinová detekce, zkrácený program
Materiál	nesrážlivá krev
Preanalytické poznámky	-
Jednotky	μmol/l
Referenční meze	pro diagnostiku: Phe < 120 μmol/l; Tyr < 180 μmol/l pro monitorování kompenzace: interní normy podle věku

Vyšetření slouží hlavně k monitorování koncentrací Phe a Tyr u pacientů s hyperfenylalaninemií/ /fenylketonurií (HPA/PKU) ke **zhodnocení dietní kompenzace**.

Z hlediska **diagnostického** se využívá pro:

1. stanovení koncentrace Phe a Tyr u novorozenců zachycených **novorozeneckým screeningem** HPA/PKU
2. stanovení koncentrace Phe a Tyr u žen zachycených **screeningem HPA gravidních**
3. stanovení koncentrace Phe a Tyr během **zátěžového testu s Phe**, který je jedním z vyšetření používaných při diagnostice heterozygotie pro HPA/PKU z deficitu fenylalaninhydroxylázy

Galaktitol

Eva Košťálová, Petr Chrastina, Sylvie Šťastná
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Galaktitol	
Synonyma	-	
Typ metody	kvantitativní	
Princip stanovení	plynová chromatografie, trimethylsilyl-deriváty, vnitřní standard manoheptulóza, extrakce do hexanu	
Materiál	moč	
Preanalytické poznámky	riziko falešně negativního nálezu při nedostatečné expozici galaktózou	
Jednotky	mmol/mol kreatininu	
Referenční meze	Věk	Vylučování
	0 – 1 měsíc	< 90
	1 měsíc – 1 rok	< 80
	1 – 2 roky	< 22
	2 – 15 let	< 20
	> 15 let	< 10

Galaktitol je produktem přeměny galaktózy účinkem aldóza reduktázy.

Vylučování galaktitolu močí závisí na příjmu galaktózy ve stravě a na věku.

Za normálních okolností je jeho vylučování minimální (viz referenční meze).

U enzymopatií v metabolismu galaktózy (u deficitu GALT, GALE a GALK) se hromadí galaktóza a galaktóza-1-fosfát a vznikají alternativní metabolity – galaktitol a galaktonát, které se ve zvýšené míře vylučují močí, a to i při bezgalaktózové stravě.

Galaktonát vzniká účinkem galaktóza dehydrogenázy, pro diagnostiku poruch metabolismu galaktózy se nevyužívá.

Přítomnost galaktózy v moči způsobuje pozitivitu **testu na redukující látky**.

Galaktosémie z deficitu GALT (klasická galaktosémie) se u novorozence po expozici laktózou projevuje jako stav připomínající sepsi s hepatopatií a hypoglykemií s rozvojem akutního jaterního selhání, v pozdějším věku katarakta, hepatopatie, neprospívání, mentální retardace.

Vylučování galaktitolu je nejvyšší u novorozenců s deficitem GALT při dostatečně vysokém příjmu galaktózy, kdy může dosahovat až řádově tisícových hodnot mmol/mol kreatininu.

U **deficitu GALE a GALK** bez diety je vylučování galaktitolu močí obvykle o řád nižší (stovky mmol/mol kreatininu).

Po zavedení diety s omezením příjmu galaktózy vylučování galaktitolu rychle klesá, ne však do normálních hodnot, což je způsobeno endogenní produkcí galaktózy.

Zvýšené vylučování galaktitolu močí nacházíme také při **sekundárních poruchách metabolismu galaktózy** při hepatopatiích různé etiologie, hodnoty mohou dosahovat až stovek mmol/mol kreatininu.

Diagnózu je nutné potvrdit stanovením aktivity příslušného enzymu v erytrocytech.

Heterozygoti mají obvykle intermediární hodnoty aktivit enzymů v erytrocytech.

Dostupná je molekulárně genetická diagnostika.

Galaktitol se rovněž využívá pro **monitorování dietní kompenzace** všech typů galaktosémie.

V řadě zemí se provádí **novorozenecký screening galaktosémie**. Screening je založen na stanovení koncentrace galaktózy a/nebo aktivity GALT v suchých krevních kapkách (Guthrieho karty).

Zkratky:

GALE galaktóza-4-epimeráza

GALK galaktokináza

GALT galaktóza-1-fosfát uridylyltransferáza

Galaktóza a galaktóza-1-fosfát

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Zdeněk Čánský

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Galaktóza a galaktóza-1-fosfát
Synonyma	-
Typ metody	semikvantitativní
Princip stanovení	tenkovrstevná chromatografie, extrakce isopropanolem, detekce kyselinou p-aminobenzoovou (PABA)
Materiál	krevní papírek
Preanalytické poznámky	riziko falešně negativního výsledku při nedostatečné expozici laktózou; falešně negativní nálezy při vyšetření do 3 měsíců od krevní transfuze
Jednotky	mmol/l
Referenční meze	galaktóza < 0,5 mmol/l galaktóza-1-fosfát < 0,5 mmol/l

Galaktóza spolu s glukózou tvoří disacharid laktózu, která je hlavním sacharidem mléka. Bezmléčná strava však neznamena bezgalaktózovou dietu, neboť galaktóza je v určitém množství přítomna v podstatě ve všech potravinách, a v těle také probíhá syntéza galaktózy. Po požití laktózy je v tenkém střevě laktóza hydrolyzována účinkem **laktázy** na galaktózu a glukózu. Galaktóza je poté aktivována na **galaktóza-1-fosfát**, reakci katalyzuje **galaktokináza** (GALK).

U dvou ze tří enzymopatií v metabolismu galaktózy (u **deficitu GALT** a **GALE**) se hromadí galaktóza a galaktóza-1-fosfát, u **deficitu GALK** se hromadí pouze galaktóza, která se nefosforyluje na galaktóza-1-fosfát.

Galaktosémie z deficitu GALT (klasická galaktosémie) se u novorozence po expozici laktózou projevuje jako stav připomínající sepsi s hepatopatií a hypoglykemií s rozvojem akutního jaterního selhání, v pozdějším věku katarakta, hepatopatie, neprospívání, mentální retardace.

Diagnózu je nutné potvrdit stanovením aktivity příslušného enzymu v erytrocytech.

Heterozygoti mají obvykle intermediární hodnoty aktivit enzymů v erytrocytech.

Dostupná je molekulárně genetická diagnostika.

Hladina galaktózy v krvi závisí na příjmu galaktózy ve stravě a na věku.

Za normálních okolností je její koncentrace velmi nízká (viz referenční meze).

Hladiny galaktózy a galaktóza-1-fosfátu jsou nejvyšší u novorozenců s deficitem GALT při dostatečně vysokém příjmu galaktózy.

Hraniční až mírně zvýšené koncentrace vídáme u hepatopatií různé etiologie.

Přítomnost galaktózy v moči způsobuje pozitivitu **testu na redukující látky**.

Po zavedení diety s omezením příjmu galaktózy hladina galaktózy v krvi rychle klesá. Dosud není známo, jaké množství galaktózy ve výživě dítěte s galaktosémií je nutné nebo naopak škodlivé pro jeho vývoj.

Tato metoda není určena pro **monitorování dietní kompenzace** žádného typu galaktosémie.

V řadě zemí se provádí **novorozenecký screening galaktosémie**. Screening je založen na stanovení koncentrace galaktózy a/nebo aktivity GALT v suchých krevních kapkách. Následně se vždy provádí stanovení koncentrace galaktózy v krvi, které slouží pro diferenciaci pozitivních pacientů pro rozhodnutí, zda stačí zaslání kontrolního vzorku nebo jsou nutná další vyšetření nebo zda je nutná hospitalizace s okamžitým zahájením bezgalaktózové diety. K tomu je však nutné používat přesnější kvantitativní metodu.

Zkratky:

GALE galaktóza-4-epimeráza

GALK galaktokináza

GALT galaktóza-1-fosfát uridyltransferáza

Globotriaosylceramid

Petr Chrastina, Jana Ledvinová, Milan Elleder

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Globotriaosylceramid (Gb₃Cer)
Synonyma	Gb ₃
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	přímá analýza bez předchozí extrakce, deproteinace, nástřik do tandemového hmotnostního spektrometru s trojitým kvadrupolem s ionizací elektrosprejem (FIA-ESI-MS/MS), stanovuje se 11 izoforem Gb ₃ Cer, které se vyskytují v moči nebo plasmě, vnitřní standard Gb ₃ Cer s mastnou kyselinou se 17 uhlíky (C17:0-Gb ₃ Cer), který se ve vzorcích přirozeně nevyskytuje
Materiál	plazma, celý sběr moči/24 hod
Preanalytické poznámky	-
Jednotky	plazma mg/l moč mg/mol kreatininu
Referenční meze	podle interních norem

Gb₃Cer se hromadí u Fabryho choroby při deficitu lysosomální α -galaktosidázy A, která katalyzuje uvolňování galaktózy z Gb₃Cer a příbuzných glykosfingolipidů. Důsledkem je Gb₃Cer vznik depozit Gb₃Cer ve tkáních.

Vyšetření se provádí při podezření na **Fabryho chorobu** (bolesti nebo parestesie v končetinách, angiokeratomy, hypohidróza, korneální zákaly, postižení srdce, ledvin). Nález je specifický pro Fabryho chorobu.

Při současném zvýšení exkrece sulfatidů se může jednat o **deficit saposinu B** (dříve SAP1) nebo **deficit prosaposinu** (prekursor saposinů A,B,C,D) – viz Sulfatidy.

Glykogen v erytrocytech

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Glykogen v erytrocytech
Synonyma	
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	enzymatické spektrofotometrické stanovení, amyloglukosidáza, hexokináza/glukóza-6-fosfát dehydrogenáza, 340 nm
Materiál	nesrážlivá krev, vyšetření se provádí z izolovaných erytrocytů
Preanalytické poznámky	-
Jednotky	mg/l
Referenční meze	norma < 100, hraniční 100-150, patologie > 150

Glykogen je makromolekula složená z glukózových jednotek.

Slouží jako zásobní zdroj energie při hladovění (v játrech) a pro svalovou kontrakci (ve svalech).

Hromadí se v tkáních u glykogenóz (GSD).

Vyšetření se provádí při podezření na **jaterní GSD, zejména typu III.**

Zvýšenou až výrazně zvýšenou koncentrace nacházíme u GSD III.

Mírně zvýšená koncentrace může být u GSD VI a jaterní formy GSD IX.

Fysiologickou koncentraci nacházíme u ostatních GSD.

Typ GSD musí být stanoven enzymatickým nebo molekulárně genetickým vyšetřením.

Po transfuzi krve nebo erymasy je riziko falešně negativního nálezu.

Guanidinoacetát, kreatin a kreatinin

Eva Košťálová, Josef Bárta, Sylvie Šťastná

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Guanidinoacetát, kreatin a kreatinin
Synonyma	-
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	přímá analýza bez předchozí extrakce nástřík do tandemového hmotnostního spektrometru s trojitým kvadrupolem s ionizací elektrosprejem (FIA-ESI-MS/MS) vnitřní standard deuteriem značené standardy guanidinoacetátu, kreatinu a kreatininu
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	-
Jednotky	mg/mol kreatininu
Referenční meze	podle interních norem

Kreatin vzniká z argininu účinkem argininyglycinaminotransferázy (AGAT) za vzniku **guanidinoacetátu** a S-adenosyl-L-methionin-N-guanidinoacetátmetyltransferázy (GAMT). Kreatin je transportován do buněk kreatinovým transportérem (CRTR).

Kreatin je fosforylován na kreatinfosfát.

Většina celkové tělesné zásoby kreatinu a kreatinfosfátu je ve svalech.

Kreatin a kreatinfosfát přecházejí neenzymaticky na **kreatinin**.

Vyšetření stanovuje během jediné analýzy všechny 3 vyšetřované metabolity – guanidinoacetát, kreatin i kreatinin.

Vyšetření je indikováno při klinické nebo laboratorní symptomatologii vedoucí k podezření na poruchu biosyntézy nebo transportu kreatinu.

Klinické symptomy - mentální/psychomotorická retardace/regres, porucha vývoje řeči, hypotonie, extrapyramidové příznaky, epilepsie, autistické příznaky

Laboratorní symptomy - při snížené koncentraci kreatininu v séru nebo při nízké koncentraci kreatinu při MRS vyšetření mozku.

U **deficitu GAMT** nacházíme zvýšené vylučování guanidinoacetátu močí a snížené vylučování kreatinu a kreatininu močí.

U **deficitu AGAT** nacházíme nízké vylučování guanidinoacetátu, kreatinu a kreatininu močí. Tento defekt je vzácnější. Biochemicky se projevuje sníženou koncentrací GA v moči, plazmě a mozkomíšním moku, dále sníženou koncentrací CT v mozku a plazmě.

U **deficitu CRTR** nacházíme normální vylučování guanidinoacetátu a zvýšené vylučování kreatinu močí. Důležitým ukazatelem je zvýšený poměr CT/CTN v moči.

Deficity AGAT a GAMT jsou léčitelné choroby. Jsou léčeny suplementací kreatinmonohydrátem, který zmírňuje klinické příznaky a zlepšuje celkový motorický a intelektuální vývoj.

Homocitrulin

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Homocitrulin
Synonyma	-
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	automatický analyzátor aminokyselin, ionexová chromatografie, ninhydrinová detekce, zkrácený program
Materiál	moč
Prenalytické poznámky	-
Jednotky	mmol/mol kreat.
Referenční meze	0-5

Homocitrulin vzniká ve zvýšeném množství při poruše vstupu ornithinu do mitochondrie. Deficit ornithinu v mitochondrii vede k alternativnímu využití karbamoylfosfátu se vznikem homocitrulinu z lysinu.

Většina klinických projevů poruchy souvisí s toxicitou amoniaku, není postižení zraku.

Vyšetření se provádí při **diferenciální diagnostice hyperamonémie**, zvláště při podezření na **HHH syndrom** (hyperammonémie, hyperornithinémie a homocitrulinurie).

Významné **zvýšené vylučování homocitrulinu močí** nacházíme u HHH syndromu.

Mírně zvýšené vylučování je možné u citrulinémie, argininojantarové acidurie a argininémie.

Hraniční až mírně zvýšené vylučování může být alimentárního původu, zvl. u kojenců.

Trvale zvýšené vylučování homocitrulinu močí je patologické.

Diagnóza HHH syndromu musí být potvrzena na úrovni DNA a/nebo studií ve fibroblastech.

Homocystein celkový

Josef Bártl, Viktor Kožich

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Homocystein celkový	
Synonyma	-	
Typ metody	kvantitativní	
Princip stanovení	redukce TCEP, derivatizace SBD-F, HPLC, fluorimetrická detekce	
Materiál	plazma	
Preanalytické poznámky	nesrážlivou krev odebranou do EDTA (zkumavka částečně ponořená do vody s ledem) dopřít do 1 hodiny do laboratoře k separaci plasmu při delším transportu krev po odběru do 1 hodiny centrifugovat, plasmu odsát ihned po centrifugaci a zamrazit, k vyšetření poslat zamraženou plasmu	
Jednotky	μmol/l	
Referenční meze	věk	koncentrace
	< 15 let	0-12
	> 15 let	0-15 též v závislosti na věku, pohlaví a menopauze

Indikace k vyšetření

1. trvalé monitorování pacientů s homocystinurií všech typů
2. monitorování pacientů s homocystinurií všech typů v rámci kolemoperační péče
3. marfanoidní habitus, včetně subluxe či luxace čočky (k dif.dg. Marfanova syndromu a homocystinurie)
4. tromboembolické příhody nejasné etiologie (k dif.dg. střední či těžké hyperhomocystinémie jako příčiny trombózy)
5. neurologické poruchy s postižením bílé hmoty (k dif.dg. remetylačních forem homocystinurie)
6. megaloblastová anemie nejasné etiologie (k dif.dg. remetylačních forem homocystinurie)
7. metilmalonová acidurie
8. psychomotorická retardace a encefalopatie nejasné etiologie
9. veganská strava, deficit vitamínu B₁₂
10. indikace k vyšetřování mírně zvýšených koncentrací celkového homocysteinu u kardiovaskulárních onemocnění je omezena a podrobněji uvedena v publikaci René M. Malinow; Andrew G. Bostom; Ronald M. Krauss: Homocyst(e)ine, Diet, and Cardiovascular Diseases: A Statement for Healthcare Professionals From the Nutrition Committee, American Heart Association, Circulation 1999; 99:178-182, viz též <http://circ.ahajournals.org/cgi/content/full/99/1/178>

Interpretace výsledků vyšetření

1. **těžká hyperhomocysteinémie (nad 100 μmol/l)**
klasická homocystinurie z homozygotního deficitu cystathionin-β-syntázy (CBS)

homozygotní deficit enzymů remethylační cesty - methylenetrahydrofolátreduktáza (MTHFR), methioninsyntáza, poruchy syntézy methylcobalaminu
sekundárně při deficitu vitaminů (folátů, vitaminu B₁₂), při renální insuficienci

2. střední hyperhomocysteinémie (nad 30 $\mu\text{mol/l}$)

mírnější varianty homozygotních genetických deficitů zmíněných výše
získané příčiny: renální insuficience, deficit folátu, B6, B12, podávání methotrexátu, fibrátů a jiné

3. mírná hyperhomocysteinémie (od hranice referenčního rozmezí do 30 $\mu\text{mol/l}$)

běžné polymorfismy jako např. MTHFR A222V, deficit vitaminů, lékové interference

3-Hydroxybutyrát

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	3-Hydroxybutyrát
Synonyma	-
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	enzymatické spektrofotometrické stanovení, 340 nm, 3-hydroxybutyrátdehydrogenáza, NAD
Materiál	krev
Preanalytické poznámky	odběr krve bez ischemizace končetiny do dvojnásobného objemu studené 8% kyseliny chloristé, důkladně protřepat, transport zkumavky v malém množství vody s ledem, centrifugovat, odsát deproteinát společný odběr pro stanovení laktátu, pyruvátu a 3-hydroxybutyrátu
Jednotky	mmol/l
Referenční meze	< 1,5 (na lačno) < 0,2 (po jídle)

Zdrojem ketolátek jsou mastné kyseliny a aminokyseliny isoleucin a leucin.

Mezi **ketolátky** patří **acetoacetát** a **3-hydroxybutyrát**, rovnováhu mezi nimi udržuje 3-hydroxybutyrátdehydrogenáza, **aceton** vzniká neenzymaticky z acetoacetátu.

Ketolátky vznikají v jaterních mitochondriích, krví se dostávají do ostatních tkání.

Ketolátky jsou během hladovění významným zdrojem energie pro řadu tkání, pro srdeční a kosterní svaly a zejména pro mozek, kde neprobíhá oxidace mastných kyselin.

Indikací k vyšetření je závažná nebo opakovaná ketonurie/ketóza a ketoacidóza.

Fyziologická ketóza je nejčastěji důsledkem hladovění (i fyziologického hladovění přes noc) a mizí po najezení.

V batolecím věku, dětství i adolescenci je ketóza fyziologickým projevem katabolismu, není-li spojena s acidózou, hyperlaktacidémií nebo hypoglykemií. Je obvykle normálním odrazem nutričního stavu (hladovění, katabolismus, zvracení, dieta obohacená triacylglyceroly se středně dlouhým řetězcem nebo jiný druh ketogenní diety).

Ketonurie u novorozence je vždy patologická a je důležitou známkou metabolické poruchy.

Patologickou ketózu (závažnou nebo opakovanou nebo vede-li k metabolické acidóze) nacházíme u primárních poruch ketolýzy.

Nepřítomnost ketózy event. jen mírná ketóza po prolongovaném hladovění je známkou primární poruchy ketogeneze nebo poruchy oxidace mastných kyselin.

Porucha ketolýzy, ketogeneze nebo oxidace mastných kyselin musí být potvrzena na enzymatické a/nebo molekulárně genetické úrovni.

Karnitin v séru

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF Praha

Název	Karnitin v séru	
Synonyma	-	
Typ metody	kvantitativní	
Princip stanovení	radiometrické enzymatické stanovení, ¹⁴ C-acetylkarnitin, karnitinacetyltransferáza stanovuje se volný, celkový a acylovaný karnitin a poměr acylovaný/volný karnitin	
Materiál	sérum	
Preanalytické poznámky	-	
Jednotky	μmol/l	
Referenční meze	Volný karnitin (FC) v séru	
	Věk	Koncentrace
	0 – 1 den	11,5 – 36,0
	1 den – 1 týden	10,1 – 21,0
	1 – 4 týdny	12,3 – 46,2
	4 týdny – 1 rok	26,9 – 49,0
	1 – 6 let	24,3 – 62,5
	6 – 10 let	21,7 – 66,4
	10 – 17 let	21,7 – 64,5
	> 17 let	25,4 – 54,1
	Celkový karnitin (TC) v séru	
	Věk	Koncentrace
	0 – 1 den	23,3 – 67,9
	1 den – 1 týden	17,4 – 40,6
	1 – 4 týdny	18,5 – 58,7
	4 týdny – 1 rok	38,1 – 68,0
	1 – 6 let	34,6 – 83,6
	6 – 10 let	27,8 – 82,9
	10 – 17 let	33,7 – 77,0
	> 17 let	33,7 – 77,5
	Acylovaný karnitin (AC) v séru	
	Věk	Koncentrace
	0 – 1 den	7,0 – 36,6
	1 den – 1 týden	2,9 – 23,8
1 – 4 týdny	4,1 – 14,5	
4 týdny – 1 rok	7,4 – 19,0	
1 – 6 let	4,0 – 28,3	
6 – 10 let	3,1 – 32,1	
10 – 17 let	3,7 – 29,2	
> 17 let	5,4 - 30,1	
Poměr acylovaný/volný karnitin v séru		
Věk	Hodnota	
< 1 týden	0,1 – 1,44	
> 1 týden	0,1 – 0,9	

Oxidace mastných kyselin hraje zásadní roli v tvorbě energie, zvláště při delším hladovění. Zahrnuje karnitinový cyklus, cyklus β -oxidace, přenos elektronů a syntézu ketoláttek.

Karnitin hraje klíčovou roli v počáteční fázi oxidace mastných kyselin, v **karnitinovém cyklu**.

Volné **mastné kyseliny s dlouhým řetězcem** jsou v cytosolu aktivovány na své estery-CoA (acyly-CoA mastných kyselin), které jsou transportovány do mitochondrie.

Tento proces vyžaduje vazbu na karnitin na vnější straně a zpětné uvolnění z vazby na karnitin na vnitřní straně vnitřní mitochondriální membrány.

Mastné kyseliny se středně dlouhým a krátkým řetězcem vstupují do mitochondrie přímo, jsou aktivovány na své acyl-CoA deriváty v mitochondriální matrix.

Acyl-CoA mastných kyselin, které se hromadí v mitochondrii, mohou být přeměněny na estery karnitinu (**acylkarnitiny**), odstraněny z mitochondrie a vylučovány močí. Tento **detoxikační mechanismus** způsobuje sekundární deficit karnitinu u většiny poruch, které postihují metabolismus mitochondriálních CoA-aktivovaných karboxylových kyselin, včetně organických acidurií, poruch oxidace mastných kyselin a poruch respiračního řetězce.

Indikací k vyšetření karnitinu je:

1. susp. porucha transportu karnitinu nebo oxidace mastných kyselin

ataky hypoglykémie při hladovění nebo zvýšené zátěži organismu, s hepatomegalií a hepatopatií, hypertrofická nebo dilatační kardiomyopatie, myopatický syndrom, svalová slabost, ataky rhabdomyolýzy při fyzické zátěži, SIDS, Reye-like ataky, maternální HELLP syndrom (hypertension, elevated liver enzymes, low platelets) a AFLP syndrom (acute fatty liver pregnancy syndrome)

2. susp. sekundární karnitinový deficit

u organických acidurií, u pacientů na nízkobílkovinné dietě, u pacientů s epilepsií na terapii valproátem, u pacientů na dlouhodobé parenterální výživě, při poruchách příjmu potravy, při ketose a ketoacidóze

3. monitorování u pacientů na suplementaci karnitinem

Interpretace výsledků:

1. výrazně snížená koncentrace volného a celkového karnitinu

u primárního karnitinového deficitu

2. zvýšená koncentrace volného a celkového karnitinu se sníženým podílem acylovaného karnitinu

u deficitu karnitinpalmitoyltransferázy I (CPT I)

3. sekundární karnitinový deficit s normálním nebo zvýšeným podílem acylovaných karnitinů

u všech ostatních poruch transportu karnitinu a oxidace mastných kyselin, u organických acidurií, u poruch respiračního řetězce, u pacientů na nízkobílkovinné dietě, u pacientů s epilepsií na terapii valproátem, u pacientů na dlouhodobé parenterální léčbě, při poruchách příjmu potravy, při ketóze a ketoacidóze

Nálezy mohou být intermitentní.

Vyšetření je vhodné opakovat v atace dekompenzace.

Karnitin v moči

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Karnitin v moči
Synonyma	
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	radiometrické enzymatické stanovení, ¹⁴ C-acetylkarnitin, karnitinacetyltransferáza stanovuje se volný, celkový a acylovaný karnitin a poměr acylovaný/volný karnitin
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	-
Jednotky	mmol/mol kreatininu
Referenční meze	Karnitin volný, celkový a acylovaný v moči
	100 – 1000
	Poměr acylovaný karnitin/volný karnitin v moči
	< 3,5

Volný karnitin je téměř kompletně resorbován v renálních tubulech.

Acylkarnitiny nejsou resorbovány a jsou vylučovány močí.

Analýza karnitinu v moči je **indikována**, jsou-li patologické hodnoty v séru nebo při monitorování léčby.

Interpretace

Zvýšené vylučování acylkarnitinů v moči se objevuje :

u poruch transportu karnitinu, poruch oxidace mastných kyselin a některých organických acidurií

u pacientů na terapii valproátem, při ketonurii

Zvýšené vylučování acylkarnitinů v moči spolu s normální hladinou karnitinu v séru svědčí pro dobrou detoxikační kapacitu.

Ketokyseliny

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Ketokyseliny
Synonyma	α -ketokyseliny, 2,4-dinitrofenylhydrazinový (DNPH) test
Typ metody	semikvantitativní
Princip stanovení	orientační test s 2,4-dinitrofenylhydrazinem (DNPH)
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	DNPH reaguje také s fyziologickými ketolátkami, ty nutné se odstraní zahřátím
Jednotky	arb. j.
Referenční meze	negativní

Test s dinitrofenylhydrazinem (DNPH) zjišťuje orientačně přítomnost **α -ketokyselin**, je nespecifický.

Indikací k vyšetření je:

1. **susp. leucinóza** (maple sirup urine disease, MSUD)
těžká forma: u novorozence po krátkém bezpříznakovém období progredující encefalopatie (porucha vědomí, problémy s krmením, tonusové změny, křeče, edém mozku),
existují i mírnější a intermitentní formy v pozdějším věku s atakami dekompenzace, je typický zápach moči
2. **orientační monitorování kompenzace pacientů s leucinózou**,
3. **susp. deficit E3 podjednotky** - výrazný hypotonický syndrom a ataky laktátové acidózy, psychomotorická retardace, mozečkové příznaky

Test se také provádí se u každého poprvé vyšetřovaného pacienta a u všech pacientů v atace dekompenzace.

Pozitivní nález je u leucinózy a deficitu E3 podjednotky.

Falešně pozitivní nález bývá při ketonurii, glykosurii a ve výrazně koncentrované moči.

Přítomnost ketolátek lze odstranit zahřátím.

Falešně negativní nález může být v málo koncentrované moči nebo mimo ataku obtíží u intermitentní formy leucinózy.

Pozitivní nález je doplněn kvantitativním vyšetřením (aminokyseliny v séru/plasmě, laktát v krvi a organické kyseliny v moči) a poté cíleným enzymatickým a/nebo molekulárně genetickým vyšetřením.

Zkřížená pozitivita ketolátek a α -ketokyselin

DNPH	Ketolátky (Phan)	Sloučenina	Příčina
+	-	Fenylpyruvát	Klasická PKU
+	-	2-oxoisovalerát	Leucinóza
+	-	2-oxoisokaproát	
+	-	2-oxo-3-methylvalerát	
(+)	-	Imidazolpyruvát	Histidinémie
+	+	Aceton	Deficit β -ketothiolázy
-	+	2-methylacetoacetát	Deficit β -ketothiolázy Propionová acidémie
-	+	Butanon	Methylmalonová acidémie
-	+	Acetoacetát	Deficit SCOT
+	-	p-hydroxyfenylpyruvát	Tyrosinémie typu I a II Jaterní onemocnění
+	-	2-oxobutyrát	Malabsorpce methioninu
+	+	Pyruvát	Laktátová acidóza

Kreatinin v séru

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Kreatinin v séru	
Synonyma	-	
Typ metody	kvantitativní	
Princip stanovení	Jaffého reakce, kinetické stanovení	
Materiál	sérum	
Preanalytické poznámky	stanovení není zcela specifické a může být ovlivněno redukujícími látkami kinetické měření na počátku reakce omezuje možnost interference jiných látek falešně snížené hodnoty v ikterickém séru	
Jednotky	μmol/l	
Referenční meze	Věk	Koncentrace
	< 15 let	28 – 80
	> 15 let	28 – 100

Kreatinin vzniká neenzymatickou přeměnou z kreatinu a kreatinfosfátu.

Kreatin vzniká z argininu účinkem argininyglycinaminotransferázy (AGAT) za vzniku **guanidinoacetátu** a S-adenosyl-L-methionin-N-guanidinoacetátmetyltransferázy (GAMT). Kreatin je transportován do buněk kreatinovým transportérem (CRTR). Kreatin je fosforylován na kreatinfosfát.

Většina celkové tělesné zásoby kreatinu a kreatinfosfátu je ve svalích.

Indikace vyšetření

1. vyšetření kreatininu v séru je součástí **vyšetření kyseliny močové pro výpočet indexů** (index dle Stapletona, exkretční frakce)
2. susp. **porucha syntézy kreatinu** (mentální/psychomotorická retardace/regres, porucha vývoje řeči, hypotonie, extrapyramidové příznaky, epilepsie, autistické příznaky)

Interpretace výsledků

snížená koncentrace – u primárních poruch syntézy kreatinu

sekundárně snížená koncentrace – při úbytku svalové hmoty

zvýšená koncentrace – u nefropatie, při rhabdomyolýze a zmnožení svalové hmoty

Kreatinin v moči

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Kreatinin v moči
Synonyma	-
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	Jaffého reakce, kinetické stanovení
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	stanovení není zcela specifické a může být ovlivněno redukcujícími látkami kinetické měření na počátku reakce omezuje možnost interference jiných látek koncentrace kreatininu < 1 mmol/l - snižuje přesnost kvantifikace látek vylučovaných močí, výsledky některých semikvantitativních metod mohou být falešně negativní koncentrace kreatininu > 10-15 mmol/l - výsledky některých semikvantitativních metod mohou být falešně pozitivní
Jednotky	mmol/l
Referenční meze:	1,0-5,0

Kreatinin vzniká neenzymatickou přeměnou z kreatinu a kreatinfosfátu.

Kreatin vzniká z argininu účinkem argininglycinaminotransferázy (AGAT) za vzniku **guanidinoacetátu** a S-adenosyl-L-methionin-N-guanidinoacetátmetyltransferázy (GAMT). Kreatin je transportován do buněk kreatinovým transportérem (CRTR).

Kreatin je fosforylován na kreatinfosfát.

Většina celkové tělesné zásoby kreatinu a kreatinfosfátu je ve svalech.

Indikace vyšetření

Vyšetření se provádí v každém přijatém vzorku moče pro standardizaci vylučování látek močí.

Interpretace

Koncentrace v moči je ovlivněna pitným režimem, množstvím svalové hmoty a funkcí ledvin.

Kyselina fenylpyrohroznová

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Kyselina fenylpyrohroznová
Synonyma	fenylpyruvát
Typ metody	semikvantitativní
Princip stanovení	Føllingův orientační test s chloridem železitým
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	nespecifická zkouška pozitivní barevná reakce i s dalšími látkami (viz níže) nespecifické barevné reakce s metabolity léků (viz níže)
Jednotky	arb. j.
Referenční meze	negativní

Fenylpyruvát (a také fenylacetát a fenyllaktát) se hromadí jako produkt patologického metabolismu u klasické formy fenylketonurie při vysoké koncentraci fenylalaninu v krvi (cca nad 1200 $\mu\text{mol/l}$ nebo vyšší) při významném deficitu jaterní fenylalaninhydroxylázy.

Vyšetření se provádí při **podezření na fenylketonurii**.

Pozitivní nález je doplněn kvantitativním vyšetřením fenylalaninu v séru.

Provádí se u každého poprvé vyšetřovaného pacienta jako součást screeningu při dodání dostatečného množství moče.

Chlorid železitý vytváří s oxokyselinami v roztocích různě **barevné komplexy**.

Tato reakce byla jako tzv. Føllingův test používána pro zachycení pacientů s klasickou fenylketonurií, neboť s reakcí s kyselinou fenylpyrohroznovou vzniká zeleně zbarvený komplex.

Barva	Sloučenina	Příčina
Zelená až modrá	Kyselina fenylhroznová Kyselina imidazolhroznová Katecholaminy Kyselina xanthurenová	Klasická PKU Histidinémie Feocytochrom Xanthurenová acidurie
Dočasně modrozelená	Homogentisát	Alkaptonurie
Nazelenale šedá	Větvené oxokyseliny	Leucinóza
Zelená	4-hydroxyfenylpyruvát	Tyrosinémie typu I a II
Šedá až černá	Melanin	Melanom
Temně zelená	Bilirubin	Konjugované hyperbilirubinurie
Třešňově červená	Acetoacetát	Diabetická ketoacidóza Deficit β -ketothiolázy
Purpurová až hnědá	2-oxobutyrát	Malabsorpce methioninu
Purpurová	Ketolátky Salicyláty	Deficit β -ketothiolázy Léky
Purpurová nebo zelená	Fenothiazin	Léky

Kyselina metylmalonová

Zdeněk Čánský, Sylvie Šťastná, Petr Chrastina

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Kyselina metylmalonová
Synonyma	-
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	SID GC/MS, extrakce do etylacetátu, trimethylsilylace, vnitřní standard deuterovaná kyselina methylmalonová
Materiál	plazma
Preanalytické poznámky	
Jednotky	μmol/l
Referenční meze	individuální hodnocení u jednotlivých pacientů

Indikací k vyšetření je monitorování pacientů s definovanou methylmalonovou acidémií.

Příčiny zvýšeného vylučování kyseliny metylmalonové:

1. methylmalonová acidurie z deficitu metylmalonyl-CoA mutázy
2. poruchy metabolismu vitamínu B₁₂ (kobalaminové deficiency) s poruchou syntézy adenosylkobalaminu
3. deficit vitamínu B₁₂
4. deficit transkobalaminu II

Kyselina močová

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Ivan Šebesta

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Kyselina močová	
Synonyma	uráty	
Typ metody	kvantitativní	
Princip stanovení	enzymatické fotometrické stanovení, 546 nm, urikáza, peroxidáza	
Materiál	sérum, moč	
Preanalytické poznámky	standardizované vyšetření kyseliny močové a purinového metabolismu se provádí po 3 denní bezpurinové dietě před odlitím vzorku moči je nutné celý objem moči v nádobě důkladně promíchat, aby v odlitém vzorku i ve zbylé moči v nádobě byla stejná koncentrace kyseliny močové výsledky stanovení nejsou ovlivněny přítomností kys. askorbové	
Jednotky	μmol/l (sérum), mmol/l (moč)	
Referenční meze	Sérum	
	Věk	Koncentrace
	< 6 týdnů	140 – 340
	6 týdnů – 15 let	120 – 340
	muži > 15 let	120 – 416
ženy > 15 let	120 - 340	

Kyselina močová je u člověka konečným metabolitem v katabolismu purinů. Je ve velkých kvantech vylučována močí.

Puriny jsou obsaženy ve většině potravin (nejvíce ve vnitřnostech) a vznikají v těle při rozpadu buněk.

Opakovaně zjištěné patologické hodnoty kyseliny močové v séru, zvýšené i snížené, ukazují na možnou poruchu metabolismu purinů a jsou indikací k současnému vyšetření kyseliny močové v séru a moči a k vyšetření purinového metabolismu.

Po vyloučení sekundárních příčin je indikováno cílené enzymatické vyšetření.

Dědičné poruchy metabolismu purinů je nutné potvrdit na enzymatické a/nebo molekulárně genetické úrovni.

Diferenciální diagnostika hyperurikémie

- familiární dna, zejména u žen v mladém věku, akutní dnavá arthritida, urolitiáza, zvl. familiární, familiární intersticiální nefritida
- kompletní deficit hypoxantinosyltransferázy (HPRT) (Lesch-Nyhanův syndrom) – psychomotorická retardace, křeče, automutilace, extrapyramidové symptomy, dna, urolitiáza, dnavá nefropatie
- parciální deficit HPRT (Kelley-Seegmillerův syndrom) – bez neurologických symptomů
- zvýšená aktivita fosforibosylpyrofosfátsyntetázy (PRPPs) – ataxie, psychomotorická retardace, dysmorfie, hluchota, dna, urolitiáza, dnavá nefropatie

5. familiární juvenilní hyperurikemická nefropatie (FJHN) – dna, progresivní nefropatie s chronickým renálním selháním, autosomálně dominantní dědičnost
6. glykogenózy jaterní i svalové aj. sekundární hyperurikémie

Diferenciální diagnostika hypourikémie

1. xanthinurie (deficit xanthinoxidázy) – xanthinová urolitiáza
2. kombinovaný deficit xanthinoxidázy a sulfitoxidázy - xanthinová urolitiáza, psychomotorická retardace, křeče, ataxie, dislokace oční čočky
3. deficit purinnukleosidfosforylázy – SCID, imunodeficit s postižením buněčné imunity
4. deficit fosforibosylpyrofosfátsyntetázy (PRPPs) – mentální retardace, křeče, megaloblastická anémie
5. dědičná renální hypourikémie – izolovaná hypourikémie

Kyselina močová – Index podle Kaufmana

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Ivan Šebesta

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Kyselina močová - Index podle Kaufmana	
Synonyma	IK	
Typ metody	výpočtová	
Princip stanovení	IK = kyselina močová v moči / kreatinin v moči	
Materiál	moč	
Preanalytické poznámky	moč by měla být přiměřeně koncentrovaná (kreatinin v moči 1-10 mmol/l)	
Jednotky	-	
Referenční meze	Věk	Hodnota
	< 2 měsíce	0,10 – 1,80
	2 měsíce – 2 roky	0,10 – 1,60
	2 – 8 let	0,10 – 1,00
	8 – 15 let	0,10 – 0,80
	> 15 let	0,10 – 0,45

Index podle Kaufmana (IK) udává vylučování kyseliny močové močí.

Je určen k dynamickému vyšetření kyseliny močové a metabolismu purinů.

Interpretace výsledků

Zvýšené vylučování může znamenat hyperurikurii při endogenní nadprodukci kyseliny močové, např. z deficitu hypoxantinfosforibosyltransferázy (HPRT) či při zvýšené aktivitě fosforibosylpyrofosfátsyntetázy (PRPPs).

Snížené vylučování – příčinou může být dědičná xanthinurie z deficitu xanthinoxidázy nebo kombinovaný deficit xanthinoxidázy i sulfitoxidázy

viz též Kyselina močová

Kyselina močová - Index podle Stapletona

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Ivan Šebesta

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Kyselina močová - Index podle Stapletona
Synonyma	IS
Typ metody	výpočtová
Princip stanovení	$IS = (\text{kyselina močová v moči} / \text{kreatinin v moči}) \times \text{kreatinin v séru}$
Materiál	sérum, moč
Preanalytické poznámky	-
Jednotky	$\mu\text{mol/l}$
Referenční meze	< 100

Index podle Stapletona (IS) hodnotí vylučování kyseliny močové ve vztahu ke kreatininu v séru.

Slouží k dynamickému vyšetření kyseliny močové a metabolismu purinů.

Zvýšené hodnoty mohou znamenat hyperurikurii při endogenní nadprodukci kyseliny močové, např. z deficitu hypoxantinfosforibosyltransferázy (HPRT) či při zvýšené aktivitě fosforibosylpyrofosfátsyntetázy (PRPPs).

viz též Kyselina močová

Kyselina močová - Exkreceční frakce

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Ivan Šebesta

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Kyselina močová Exkreceční frakce kyseliny močové	
Synonyma	EF _{KM}	
Typ metody	výpočtová	
Princip stanovení	EF _{KM} = (kys. močová v moči : kreatinin v moči) x (kreatinin v séru : kys. močová v séru) x 100	
Materiál	sérum, moč	
Preanalytické poznámky	-	
Jednotky	%	
Referenční meze	Věk	Hodnota
	< 6 týdnů	17,0 – 41,0
	6 týdnů – 1 rok	14,0 – 34,0
	1 – 3 roky	9,0 – 21,0
	3 – 13 let	7,0 – 18,0
	muži > 13 let	4,0 -12,0
	ženy > 13 let	6,0 – 15,0

Indikací k vyšetření je susp. familiární dna, hyperurikémie, hyperurikemická nefropatie, susp. dědičná renální hypourikémie.

Snížení EF_{KM} nacházíme u familiární juvenilní hyperurikemická nefropatie (FJHN).

Výrazné zvýšení EF_{KM} nacházíme u dědičné renální hypourikémie.

viz též Kyselina močová

Kyselina orotová

Eva Košťálová, Josef Bárta, Sylvie Šťastná, Petr Chrastina

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Kyselina orotová	
Synonyma	-	
Typ metody	kvantitativní stanovení	
Princip stanovení	fotometrické stanovení při 480 nm s p-dimethylaminobenzaldehydem po odsolení moči na ionexu, bromaci a redukci kys. askorbovou	
Materiál	moč	
Preanalytické poznámky	nutné uvést léky (allopurinol) u intermitentní symptomatologie je nutné vyšetřit také moč z akutní ataky	
Jednotky	mmol/mol kreat.	
Referenční meze	Věk	Vylučování
	< 1 rok	< 6,6
	1 – 10 let	< 3,5
	> 10 let	< 2,4

Cyklus močovinny je hlavní metabolická cesta k vyloučení nepotřebného dusíku.

Do cyklu vstupuje toxický **amoniak** podobě karbamoylfosfátu, z cyklu vystupuje netoxická **močovina**, která se vylučuje močí. Celý cyklus je přítomen pouze v játrech, částečně v mitochondrii, částečně v cytosolu.

Důsledkem bloku v cyklu močovinny je **hyperamonémie**.

Cyklus močovinny úzce souvisí s dalšími metabolickými cestami intermediárního metabolismu, proto se hyperamonémie může objevit i u transportních poruch intermediárních metabolitů cyklu močovinny – u intolerance bílkovin s lysinurií (LPI), HHH syndromu (hyperammonémie, hyperornithinémie, homocitrulinurie), deficitu citrinu (citrulinémie typu II), dále u organických acidémií, poruch oxidace mastných kyselin, jiných dědičných metabolických poruchách a při sekundárních poruchách.

Kyselina orotová je intermediární metabolit, který spojuje cyklus močovinny s de novo syntézou pyrimidinů.

Kyselina orotová se hromadí při bloku v cyklu močovinny distálně od karbamoylfosfátu, hlavně u deficitu ornithintranskarmoylázy (OTC, X-vázané onemocnění), dále u citrulinémie, argininojantarové acidurie a deficitu arginázy, může se hromadit i u transportních poruch intermediárních metabolitů cyklu močovinny. U těchto poruch se hromadí v mitochondrii karbamoylfosfát, který přechází do cytosolu a zde se v de novo syntéze pyrimidinů metabolizuje na kyselinu orotovou, orotidin a uridin.

Zvýšené vylučování kyseliny orotové může být intermitentní, proto je důležité opakované vyšetření, zvláště v období akutní dekompenzace.

Vylučování kyseliny orotové může být v mezidobí u mírného deficitu OTC u mužů a u heterozygotních žen-přenašeček normální.

Test s alopurinolem

Podání alopurinolu vede k vzestupu biosyntézy pyrimidinů blokadou uridinmonofosfátsyntázy (UMPS), enzymu, který katalyzuje přeměnu kyseliny orotové na uridinmonofosfát.

Blokáda vede v případě pozitivního nálezu k výraznému vzestupu vylučování kyseliny orotové a jejího metabolitu orotidinu.

Test se používá zejména k **detekci žen-heterozygotek pro deficit OTC nebo mírné formy deficitu OTC u mužů**, kde nejsou specifické změny v koncentraci nebo vylučování aminokyselin, v případech nejasné tranzitorní nebo intermitentní hyperamonémie, nejasných atak komatu, encefalopatie, mentální retardace nebo regrese u obou pohlaví.

Pozitivní nález byl kromě u deficitu OTC zjištěn také u jiných genetických poruch, včetně poruch transportu aminokyselin, poruch syntézy kreatinu a mitochondriálních poruch a Rettova syndromu.

Negativní nález (normální vylučování kyseliny orotové) nemůže zcela vyloučit heterozygotii pro deficit OTC u žen, neboť mozaicismus v játrech (lyonizace) může být posunut ve prospěch normálních hepatocytů do té míry, že znemožňuje detekci přednášečství X-vázaných poruch.

Indikací k vyšetření je:

1. hyperamonemie
2. susp. deficit OTC
3. susp. další poruchy cyklu močoviny
4. susp. HHH syndrom (hyperammonémie, hyperornithinémie, homocitrulinurie)
5. susp. intolerance bílkovin s lysinurií (LPI)
6. susp. deficitu citrinu (citrulinémie typu II)
7. zátěžový test s alopurinolem k detekci heterozygotek pro deficit OTC
8. susp. dědičná orotová acidurie z deficitu uridinmonofosfátsyntázy (UMPS) - megaloblastická anemie rezistentní na léčbu, urolitiáza

Interpretace zvýšeného vylučování kyseliny orotové

1. dědičné metabolické poruchy se zvýšenou produkcí karbamoylfosfátu - deficit OTC, citrulinémie, argininojantarová acidurie, argininémie, HHH syndrom, LPI, deficitu citrinu (citrulinémie typu II)
2. dědičná orotová acidurie z deficitu UMPS
3. sekundárně zvýšené vylučování

Pozitivní nález je nutné doplnit kvantitativním vyšetřením (aminokyseliny v séru/plasmě, moči, puriny a pyrimidiny v moči), event. cíleným enzymatickým nebo molekulárně genetickým vyšetřením.

Analýza mutací v genu pro OTC by měla být zvažována, zůstává-li deficit OTC i přes negativní test s alopurinolem jednou z diagnostických možností.

Kyselina sialová

Jana Ledvinová, Sylvie Šťastná, Milan Elleder

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Kyselina sialová		
Synonyma	-		
Typ metody	kvantitativní		
Princip stanovení	fotometrická metoda, 549 nm, s kyselinou 2-thiobarbiturovou		
Materiál	moč		
Preanalytické poznámky	-		
Jednotky	mmol/g kreatininu		
Referenční meze	Věk	Volná kyselina sialová	Celková kyselina sialová
	0 – 6 měsíců	1,06 ± 0,64	1,97 ± 1,05
	7 měsíců – 1 rok	0,79 ± 0,50	1,49 ± 0,82
	1 – 2 roky	0,55 ± 0,24	1,01 ± 0,46
	2 roky – 5 let	0,44 ± 0,20	0,84 ± 0,30
	5 – 10 let	0,24 ± 0,14	0,41 ± 0,23
	> 10 let	0,21 ± 0,11	0,35 ± 0,21

Kyselina sialová je transportována z lysosomů za účasti transportního proteinu sialinu.

Indikace k vyšetření:

susp. zvýšené vylučování kyseliny sialové u poruchy jejího transportu přes lysosomální membránu:

1. **infantilní forma (ISSD – infantile free sialic acid storage disease)**

časné neprospívání, hepatosplenomegalie, těžká psychomotorická retardace, faciální dysmorfie s hrubšími rysy obličeje, dysostosis multiplex

2. **pozdější forma (Salla disease)**

po bezpříznakovém období opoždování psychomotorického vývoje až regres, ataxie

Pozitivní nález je specifický pro obě formy poruchy transportu kyseliny sialové přes lysosomální membránu.

Současně bývá zvýšené vylučování **sialyloligosacharidů v moči**, viz Oligosacharidy.

Laktát a pyruvát

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Laktát a pyruvát	
Synonyma	kyselina mléčná a kyselina pyrohroznová	
Typ metody	kvantitativní	
Princip stanovení	enzymatické spektrofotometrické stanovení, 340 nm, laktátdehydrogenáza, NAD, NADH	
Materiál	krev (laktát, pyruvát), likvor (laktát), moč (laktát)	
Preanalytické poznámky	odběr krve bez ischemizace končetiny do dvojnásobného objemu studené 8% kyseliny chloristé, důkladně protřepat, transport zkumavky v malém množství vody s ledem, centrifugovat, odsát deproteinát stanovuje se pouze L-laktát (nikoliv D-laktát) metabolická acidóza se objevuje až při koncentraci laktátu v krvi > 5 mmol/l společný odběr pro stanovení laktátu, pyruvátu a 3-hydroxybutyrátu v krvi poměr L/P v krvi = koncentrace laktátu / koncentrace pyruvátu poměr L/P se vypočte pouze v případě zvýšené koncentrace laktátu	
Jednotky	mmol/l (krev, likvor), mmol/mol kreat. (moč)	
Referenční meze:	Laktát - krev < 2,0, hraniční 2-3	
	Laktát - likvor < 2,0, hraniční 2-3	
	Laktát - moč	
	Věk	Vylučování
	< 1 měsíc	< 150
	1 – 6 měsíců	< 100
	6 měsíců – 2 roky	< 70
	2 – 10 let	< 40
	> 10 let	< 30
Poměr laktát/pyruvát 10 – 20		

Laktát a pyruvát jsou fyziologické metabolity v intermediárním metabolismu sacharidů. Jejich hladiny v plasmě odrážejí rovnováhu mezi jejich produkcí během glykolýzy v cytoplasmě a jejich spotřebou v mitochondriích. Hladiny laktátu a pyruvátu v krvi a poměr L/P odrážejí redox stav buněk v cytosolu.

Laktát se hromadí v krvi při kardiopulmonální dysfunkci různé etiologie a při dalších stavech, může být i svalového původu. Tyto stavy musí být vyloučeny předtím, než se začne pátrat po dědičných poruchách oxidace laktátu a pyruvátu.

Hladina laktátu neumožní rozlišit její příčinu. Některé získané poruchy jsou spojeny s velmi vysokými hladinami, kdežto u některých DMP laktátového/pyruvátového metabolismu jsou hladiny jen mírně zvýšeny. Také nutriční stav má vliv na hladiny laktátu a pyruvátu.

Zvýšená hladina laktátu v nepřítomnosti infekce a tkáňové hypoxie je významný nález. Mírné zvýšení koncentrace je často pozorováno u organických acidémií a hyperamonémií, vysoké hladiny jsou časté u hypoxie.

Hladiny laktátu v krvi kolísají, je známo, že i u pacientů se známou mitochondriální poruchou není koncentrace laktátu vždy zvýšená.

U intermitentní laktátové acidózy nemusí být současně hyperlaktacidémie a hyperlaktacidurie. V likvoru může být zvýšená koncentrace laktátu u mitochondriálních encefalopatií i bez hyperlaktacidémie.

Tato metoda nestanovuje **D-laktát**, který je tvořen střevními bakteriemi. Vzniká při malabsorpci nebo syndromu krátkého střeva, pacienti mívají metabolickou acidózu a masivní laktátovou acidurie, zjištěnou analýzou močových organických kyselin (stanovuje L- i D-laktát).

Krátká léčba perorálním neomycinem nebo metronidazolem vede k rychlému poklesu tvorby D-laktátu a ústupu metabolické acidózy i laktátové acidurie.

Hromadění **pyruvátu** nevede k výraznému zvýšení koncentrace pyruvátu, ale k jeho přeměně na jeho dva metabolity, laktát a alanin. Koncentrace alaninu není falešně zvýšená při nevhodném odběru. Stanovení pyruvátu je důležité pro posouzení poměru koncentrací laktát/pyruvát v krvi.

Indikací k vyšetření laktátu a pyruvátu jsou metabolická acidóza, susp. laktátová acidóza – ataky dekompenzace, Kussmaulovo dýchání, hepatomegalie, myopatie, encefalopatie, psychomotorická retardace až regres, hypoglykémie, hyperurikémie.

Příčiny laktátové acidózy (L-laktát):

1. primární laktátové acidózy

poruchy metabolismu glykogenu v játrech (glykogenózy)

poruchy jaterní glukoneogeneze

poruchy oxidace laktátu na pyruvát

deficit pyruvátdehydrogenázy (PDH)

poruchy Krebsova cyklu

poruchy respiračního řetězce

2. sekundární laktátové acidózy u DMP

organické acidurie (methylmalonová, propionová, izovalerová, 3-hydroxy-3-metylglukotanová a pyroglutamová)

poruchy cyklu močoviny (zejména citrulinémie)

poruchy oxidace mastných kyselin

3. ostatní sekundární laktátové acidózy

hypoxémie, hypoventilace, porucha cirkulace, šok, sepse, srdeční a plicní onemocnění,

jedy poškozující buněčnou respiraci

anaerobní cvičení, křeče, křik dětí při odběru (k vzestupu koncentrace v krvi nedochází u poruch glykogenolýzy a glykolýzy ve svalech), chronická infekce (zvláště močových cest), průjmy, hepatopatie, poruchy výživy

Příčiny zvýšeného poměru laktát/pyruvát:

1. deficit pyruvátkarboxylázy (PC) (izolovaného nebo sekundárního při deficitu biotinidázy nebo holokarboxylázysyntetázy)

2. deficit α -ketoglutarátdehydrogenázy

3. poruchy respiračního řetězce

Je-li **zvýšená koncentrace pyruvátu** spojena s **normálním nebo sníženým poměrem L/P**, je vhodné zvážit bez ohledu na hladinu laktátu diagnózu **deficit pyruvátdehydrogenázy (PDH)** nebo **poruchu přenašeče pyruvátu**.

Příčinu laktátové acidózy je nutné potvrdit na úrovni metabolitů/enzymu/proteinu/DNA/mtDNA.

Mukopolysacharidy semikvantitativně v moči

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Josef Bártil, Eva Košťálová
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Mukopolysacharidy (MPS) semikvantitativně v moči
Synonyma	screening mukopolysacharidů v moči glykosaminoglykany (GAG)
Typ metody	semikvantitativní
Princip stanovení	screeningový test s azurovou modří
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	výsledek vyšetření je ovlivněn koncentrovaností moče u výrazně koncentrovaných močí (koncentrace kreatininu nad 10-15 mmol/l) je riziko falešně pozitivního výsledku s nálezem zvýšeného vylučování mukopolysacharidů v nedostatečně koncentrované moči (koncentrace kreatininu pod 1 mmol/l) není vyšetření touto metodou spolehlivé a je riziko falešně negativního výsledku před odlitím vzorku moči je nutné celý objem moči v nádobě důkladně promíchat, aby v odlitém vzorku i ve zbylé moči v nádobě byla stejná koncentrace mukopolysacharidů
Jednotky	arb. j.
Referenční meze	negativní

Mukopolysacharidy (MPS, glykosaminoglykany, GAG) jsou základními složkami pojivových tkání včetně chrupavek a cévních stěn.

Mukopolysacharidy v moči pocházejí z rozpadlých tubulárních buněk.

Mukopolysacharidózy (MPS) jsou dědičné poruchy degradace mukopolysacharidů v lysosomech.

Indikací k vyšetření je podezření na stádavé onemocnění ze skupiny mukopolysacharidóz u pacientů s faciální dysmorfii s hrubšími rysy, kostními deformitami, retardací nebo regrese psychomotorického vývoje, hepatosplenomegalií, zákalý rohovek, herniemi.

Vyšetření se provádí se u každého poprvé vyšetřovaného pacienta, je-li dodáno dostatečné množství moče.

Interpretace

Při pozitivním nálezu je doplněno kvantitativní a event. i elektroforetické vyšetření moče.

Specificky zvýšené vylučování nacházíme u mukopolysacharidóz.

Nespecificky zvýšené vylučování nacházíme u rachtida, revmatismu, myokarditida, u pacientů v těžkém stavu na intenzivní terapii, při kortikoterapii nebo léčbě heparinem.

Fyziologický nález nevylučuje diagnózu mukopolysacharidózy.

Mukopolysacharidy kvantitativně v moči

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Josef Bártl, Eva Košťálová
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Mukopolysacharidy (MPS) kvantitativně v moči	
Synonyma	glykosaminoglykany (GAG)	
Typ metody	kvantitativní	
Princip stanovení	fotometrické stanovení, 520 nm, dimethylmethylenová modř, modifikovaná metoda s TRIS	
Materiál	moč, sběr moči	
Preanalytické poznámky	vylučování mukopolysacharidů kolísá během dne a klesá s věkem, k vyšetření je proto vhodný vzorek z krátkodobého sběru nebo více porcí moče před odlitím vzorku moči je nutné celý objem moči v nádobě důkladně promíchat, aby v odlitém vzorku i ve zbylé moči v nádobě byla stejná koncentrace mukopolysacharidů	
Jednotky	g/mol kreat.	
Referenční meze	Věk	Vylučování
	< 6 měsíců	< 50,0
	6 měsíců – 1 rok	< 30,3
	1 – 2 roky	< 26,4
	2 – 4 roky	< 18,4
	4 – 6 let	< 15,5
	6 – 8 let	< 12,8
	8 – 10 let	< 10,0
	10 – 18 let	< 7,7
	> 18 let	< 4,6

Mukopolysacharidy (MPS, glykosaminoglykany, GAG) jsou základními složkami pojivových tkání včetně chrupavek a cévních stěn.

Mukopolysacharidy v moči pocházejí z rozpadlých tubulárních buněk.

Mukopolysacharidózy (MPS) jsou dědičné poruchy degradace mukopolysacharidů v lysosomech.

Indikací k vyšetření je podezření na stádavé onemocnění ze skupiny mukopolysacharidóz u pacientů s faciální dysmorfii s hrubšími rysy, kostními deformitami, retardací nebo regrese psychomotorického vývoje, hepatosplenomegalií, zákalý rohovek, herniemi. Vyšetření slouží k ověření zvýšeného vylučování zjištěného orientačním vyšetřením.

Interpretace

Specificky zvýšené vylučování nacházíme u mukopolysacharidóz.

Nespecificky zvýšené vylučování nacházíme u rachitidy, revmatismu, myokarditidy, u pacientů v těžkém stavu na intenzivní terapii, při kortikoterapii nebo léčbě heparinem.

Zvýšené vylučování mukopolysacharidů bude doplněno elektroforetickým vyšetřením mukopolysacharidů a vyšetřením oligosacharidů v moči.

Fyziologický nález nevylučuje diagnosu mukopolysacharidózy, zvláště u větších dětí a dospělých a u MPS III a IV.

Při přetrvávajícím podezření na MPS je nutné provést cílené enzymatické vyšetření i při fyziologickém vylučování mukopolysacharidů.

Mukopolysacharidy kvalitativně (elektroforéza) v moči

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Josef Bárta, Eva Košťálová
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Mukopolysacharidy kvalitativně (elektroforéza) v moči
Synonyma	glykosaminoglykany (GAG)
Typ metody	kvalitativní, profilová
Princip stanovení	izolace s cetylpyridinium chloridem, jednorozměrná elektroforéza, barvení alciánovou modří
Materiál	moč, sběr moči
Preanalytické poznámky	vyšetření se provádí v dostatečně koncentrované moči (koncentrace kreatininu < 1 mmol/l) před odlitím vzorku moči je nutné celý objem moči v nádobě důkladně promíchat, aby v odlitém vzorku i ve zbylé moči v nádobě byla stejná koncentrace mukopolysacharidů
Jednotky	-
Referenční meze	vždy jsou přítomny chondroitinsulfáty (CS) heparansulfát (HS) a dermatansulfát (DS) může být ve stopách, přítomnost keratansulfátu (KS) je vždy patologická

Mukopolysacharidy (glykosaminoglykany, GAG) jsou základními složkami pojivových tkání včetně chrupavek a cévních stěn.

Mukopolysacharidy v moči pocházejí z rozpadlých tubulárních buněk.

Mukopolysacharidózy (MPS) jsou dědičné poruchy degradace mukopolysacharidů v lysosomech.

Indikací k vyšetření je podezření na střádavé onemocnění ze skupiny MPS u pacientů s faciální dysmorfii s hrubšími rysy, kostními deformitami, retardací nebo regrese psychomotorického vývoje, hepatosplenomegalií, zákaly rohovek, herniemi.

Vyšetření slouží k posouzení frakcí MPS separovaných elektroforeticky.

Interpretace

Vyšetření stanovuje jednotlivé frakce mukopolysacharidů a slouží k předběžné typizaci MPS:

↑HS, (↑DS); HS > DS – nález je susp. pro MPS III

↑DS, (↑HS); DS > HS – nález je susp. pro MPS I, II nebo VI

↑KS – nález je susp. pro MPS IV

↑CS, (↑DS, ↑HS) – nález je susp. pro MPS VII

Diagnostika MPS IV je obtížná, v dospělosti je u některých pacientů vylučování KS pod mezi detekce.

Fyziologický nález nevylučuje diagnózu MPS, při trvajícím podezření na MPS je nutné provést cílené enzymatické vyšetření.

Vyšetření bude doplněno vyšetřením oligosacharidů v moči.

Typ MPS musí být stanoven enzymatickým vyšetřením.

Mukopolysacharidy kvantitativně v plodové vodě

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Josef Bártl, Eva Košťálová
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Mukopolysacharidy kvantitativně v plodové vodě
Synonyma	glykosaminoglykany (GAG)
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	fotometrické stanovení, 520 nm, dimethylmethylenová modř, modifikovaná metoda s TRIS
Materiál	plodová voda
Preanalytické poznámky	10 ml supernatantu plodové vody
Jednotky	mg/l
Referenční meze	< 40,5

Vyšetření se provádí v rámci **prenatální diagnostiky pro riziko mukopolysacharidózy**.

Zvýšené vylučování mukopolysacharidů bude doplněno elektroforetickým vyšetřením mukopolysacharidů v plodové vodě.

Vyšetření doplňuje výsledek enzymatického, elektronmikroskopického event. molekulárně genetického vyšetření.

Negativní vyšetření nevylučuje MPS u plodu, je nutno vyčkat na výsledky dalších uvedených vyšetření.

Mukopolysacharidy kvalitativně (elektroforéza) v plodové vodě

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Josef Bárta, Eva Košťálová
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Mukopolysacharidy kvalitativně (elektroforéza) v plodové vodě
Synonyma	glykosaminoglykany (GAG)
Typ metody	kvalitativní, profilová
Princip stanovení	izolace s cetylpyridinium chloridem, dvourozměrná elektroforéza, barvení alciánovou modří
Materiál	plodová voda
Preanalytické poznámky	10 ml supernatantu plodové vody
Jednotky	-
Referenční meze	vždy jsou přítomny chondroitinsulfáty a kyselina hyaluronová

Vyšetření se provádí v rámci **prenatální diagnostiky pro riziko mukopolysacharidózy**.

Vyšetření nelze použít pro diagnózu MPS IV a VII.

Vyšetření stanovuje jednotlivé frakce mukopolysacharidů a slouží k typizaci MPS:

MPS I, II, VI - ↑DS, (↑HS)

MPS III - ↑HS, (↑DS)

Vyšetření doplňuje výsledek enzymatického, elektronmikroskopického event. molekulárně genetického vyšetření.

Negativní vyšetření nevylučuje MPS u plodu, je nutno vyčkat na výsledky dalších uvedených vyšetření.

Oligosacharidy, sialyloligosacharidy

Eva Košťálová, Petr Chrastina, Sylvie Šťastná

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Oligosacharidy, sialyloligosacharidy
Synonyma	-
Typ metody	kvalitativní, profilová
Princip stanovení	TLC, detekce orcinolem, resorcinolem, ninhydrinem
Materiál	moč, sběr moči (nejlépe 12 hodinový)
Preanalytické poznámky	vylučování oligosacharidů klesá s věkem vysoká koncentrace solí a barviv (orcinolpozitivní látky) v moči způsobuje sníženou transparentci chromatogramu a znemožňuje správnou interpretaci nálezu vysoká koncentrace solí způsobuje zdeformování frakcí a znemožňuje správnou interpretaci nálezu k vyšetření je vhodný vzorek z 12 hodinového sběru, protože vylučování oligosacharidů kolísá během dne před odlitím vzorku moči je nutné celý objem moči v nádobě důkladně promíchat, aby v odlitém vzorku i ve zbylé moči v nádobě byla stejná koncentrace oligosacharidů
Jednotky	-
Referenční meze	-

Významná část lysosomálních stárávých poruch způsobuje hromadění specifických **oligosacharidů**, které mohou být kvalitativně detekovány v moči tenkovrstevnou chromatografií. Kvantitativní analýza je dostupná pouze pro volnou kyselinu sialovou pro diagnostiku choroby se stáráváním kyseliny sialové (infantilní forma ISSD – infantile free sialic acid storage disease a pozdější forma Salla disease).

Zdrojem oligosacharidů v moči jsou zejména tubulární buňky ledvin.

Indikací k vyšetření je podezření na stárávé onemocnění ze skupiny glykoproteinóz nebo lipidóz (enzymatické poruchy v odbourávání oligosacharidů a lipidů v lysosomech), které mají za následek stárávání inkompletně odbouraných substrátů.

Hodnocení profilu oligosacharidů:

1. vysoce specifické nálezy

α -mannosidóza, β -mannosidóza, fukosidóza, G_{M1} gangliosidóza, Schindlerova choroba, sialidóza, galaktosialidóza, aspartylglykosaminurie

2. méně specifické nálezy

glykogenóza II, mukolipidóza II, Gaucherova choroba, G_{M2} gangliosidóza, mukopolysacharidóza I

Analýza oligosacharidů umožňuje diagnostiku těchto poruch:

fukosidózy, α -mannosidózy, β -mannosidózy, aspartylglykosaminurie, Schindlerovy choroby, sialidózy, G_{M1} - a G_{M2} -gangliosidózy, galaktosialidózy, Gaucherovy choroby, Pompeho choroby a choroby se stáráváním kyseliny sialové.

Hodnocení

Patologický nález u tenkovrstevné chromatografie může být variabilní a hodnocení bývá obtížné. Všechny případy (nejčastěji adultní formy) nemusejí být zachyceny.

Nález u kojenců na mateřském mléce může připomínat α -mannosidózu.

Zvýšené vylučování sialyloligosacharidů by mělo být doplněno vyšetřením kyseliny sialové v moči – viz Kyselina sialová.

Positivní nález je vždy nutné ověřit enzymatickým vyšetřením.

Je-li u pacienta z klinického obrazu podezření na konkrétní střádavé onemocnění ze skupiny glykoproteinóz nebo lipidóz, je nutné provést cílené enzymatické vyšetření i při fyziologickém profilu oligosacharidů a sialyloligosacharidů

Organické kyseliny v séru/plazmě

Zdeněk Čánský, Lucia Varholáková, Eva Košťálová, Petr Chrastina
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Organické kyseliny v séru/plazmě
Synonyma	-
Typ metody	profilová, semikvantitativní
Princip stanovení	GC/MS, deproteinace, ethoximace, vnitřní standard kyselina fenylmásečná, extrakce do etylacetátu, trimethylsilylace
Materiál	sérum, plazma
Preanalytické poznámky	nutné uvést výživu, dietu, léky u intermitentní symptomatologie je nutné vyšetření séra/plazmy také v akutní atace
Jednotky	μmol/l
Referenční meze	podle interních norem

Stanovení **organických kyselin v séru/plazmě** se provádí jako doplňující vyšetření k vyšetření organických kyselin v moči nebo event. nelze-li získat moč.

Indikace k vyšetření je zejména podezření na některou z poruch β -oxidace mastných kyselin (deficit MCAD, VLCAD, LCHAD, glutarovou acidurii typu II).

Riziko falešně negativního nálezu je u intermitentních forem některých uvedených DMP.

Organické kyseliny v moči

Lucia Varholáková, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Organické kyseliny v moči
Synonyma	-
Typ metody	profilová, semikvantitativní
Princip stanovení	GC/MS, ethoximace, V.S. kys. fenylmásečná, extrakce do ethylacetátu, trimethylsilylace
Materiál	moč, sběr moči (nejlépe 12 hodinový)
Preanalytické poznámky	nutno uvést výživu, dietu, léky u intermitentní symptomatologie je nutné vyšetření moče také v akutní atace
Jednotky	mg/g kreatininu
Referenční meze	podle interních norem

Organické kyseliny jsou nejlépe analyzovány v **moči**, neboť se obvykle dobře vylučují ledvinami a jejich hladiny jsou v moči obvykle v mnohem vyšších koncentracích než v jiných tělesných tekutinách.

Indikací k vyšetření jsou:

1. susp. organická acidurie
2. susp. aminoacidopatie
3. susp. poruchy oxidace mastných kyselin
4. susp. poruchy mitochondriálního energetického metabolismu
5. nejasné akutní, recidivující nebo chronické stavy s metabolickou acidosou nebo alkalosou, vysokým anion gapem, hyperamonémií, hyperlaktacidémií, hypoglykemií, ketózou, novorozeneckou ketonurií
6. nejasné intoxikace, metabolické krize, hepatopatie
7. epileptická encefalopatie
8. progredující neurologické, neuromuskulární nebo multisystémové onemocnění

Vyšetření stanovuje sumu L-laktát + D-laktát.

Hodnota vylučování laktátu naměřená touto metodou je nižší než hodnota získaná fotometricky.

Riziko **falešně negativního nálezu** je u intermitentních forem některých uvedených DMP.

Pteriny

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Pteriny
Synonyma	
Typ metody	kvantitativní, profilová
Princip stanovení	HPLC, oxidace oxidem manganičitým, fluorimetrická detekce
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	moč je nutné chránit před světlem (zkumavku zabalit do alobalu) zamrazit
Jednotky	mmol/mol kreatininu
Referenční meze:	podle interních norem

Zvýšená hladina fenylalaninu v plasmě (**hyperfenylalaninémie/fenylketonurie, HPA/PKU**), která je obvykle zachycena novorozeneckým screeningem, je většinou způsobena **deficitem fenylalaninhydroxylázy (PAH)**, ale někdy je příčinou deficit kofaktoru PAH **tetrahydrobiopterinu (BH₄)**, tj. porucha metabolismu pterinů.

Vzhledem ke zcela odlišné léčebné strategii u obou poruch je nezbytné tyto 2 příčiny od sebe jednoznačně odlišit.

Vyšetření pterinů v v moči je standardní součástí diferenciativně diagnostického vyšetření novorozence s HPA/PKU (vedle testu s BH₄ a stanovení aktivity dihydropteridinreduktázy v suché krevní kapce).

Indikací k vyšetření pterinů v moči je

1. diagnostika poruch metabolismu pterinů u všech novorozenců s HPA/PKU při koncentraci fenylalaninu v krvi nad 120 μmol/l;
2. klinické podezření na poruchu metabolismu pterinů u starších dětí (u některých poruch metabolismu pterinů není přítomna hyperfenylalaninémie).

Interpretace výsledků:

1. **fyziologický** profil pterinů v moči – deficit PAH jako příčinu HPA/PKU je nutné potvrdit stanovením mutací v genu pro PAH
2. **hraniční nebo patologický** profil pterinů v moči - podezření na poruchu metabolismu pterinů je nutné potvrdit na enzymatické a/nebo molekulárně genetické úrovni.

Puriny a pyrimidiny

Josef Bártl, Eva Košťálová, Sylvie Šťastná, Jakub Krijt
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Puriny a pyrimidiny
Synonyma	-
Typ metody	kvantitativní, profilová
Princip stanovení	HPLC, UV detekce
Materiál	moč, plazma, likvor
Preanalytické poznámky	nejlépe ranní moč ihned zamražená po odběru sběr moči – každou porci je nutné ihned zamrazit přítomnost bakterií (moč uchovávaná při pokojové teplotě, infekce močových cest) významně snižuje množství purinů a pyrimidinů v moči labilní metabolity (hl. SAICAr, marker deficitu adenylosukcinázy) se při pokojové teplotě rozkládají interference některých běžně užívaných léků (ibuprofen, acetaminophen, acycloguanosin aj.) den před sběrem a v den sběru moče nutno vyloučit ze stravy nápoje a jídla obsahující metylxantiny (káva, černý čaj, kakao, lékořice)
Jednotky	mmol/mol kreatininu (moč), μmol/l (plazma, likvor)
Referenční meze	podle interních norem

Puriny a pyrimidiny jsou látky, které se účastní přenosu energie, regulací metabolismu a syntézy DNA a RNA.

Purinový i pyrimidinový metabolismus zahrnuje de novo syntézu, katabolismus a recyklaci purinů a pyrimidinů.

Dědičné poruchy jsou známy v obou skupinách ve všech 3 metabolických cestách.

Téměř všechny poruchy metabolismu purinů a pyrimidinů mají odchylky při vyšetření moči metodou **HPLC**.

K vyloučení některých poruch metabolismu pyrimidinů by měla být vyšetřena moč na přítomnost dihydropyrimidinů metodou **GS-MS** (analýzou **organických kyselin**), neboť HPLC tyto látky nedetekuje.

Indikací k vyšetření profilu purinů a pyrimidinů jsou:

1. **moč** – mentální nebo psychomotorická retardace, tonusové poruchy (hypotonie, hypertonie, dystonie), ataxie, automutilace, křeče, poruchy chování, urolitiáza, nefrolitiáza, nejasná hyperurikémie s hyperurikurií, zejména v mladém věku nebo familiární, renální selhání, SCID, nejasný imunodeficit s postižením buněčné imunity, susp. deficit ornithinkarbamoyltransferázy (OTC), anemie megaloblastická/hemolytická, monitorování pacientů léčených allopurinolem
2. **krev** - monitorování léčby allopurinolem k vyloučení rizika nežádoucích účinků
3. **likvor** - susp. deficit adenylosukcinátlyázy (ADSL)

Konečné potvrzení zvažovaného defektu purinového nebo pyrimidinového metabolismu vyžaduje **enzymatické** nebo **molekulárně genetické vyšetření**.

Redukující látky

Sylvie Šťastná, Petr Chrastina, Zdeněk Čánský

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Redukující látky
Synonyma	Benedictova zkouška
Typ metody	semikvantitativní
Princip stanovení	Benedictova zkouška se síranem měďnatým
Materiál	moč
Preamalytické poznámky	falešně pozitivní nález - vysoká koncentrovanost moče
Jednotky:	arb. j.
Referenční meze:	negativní

V přítomnosti redukujících látek v moči se v alkalickém prostředí měďnatá sůl (CuSO_4) po povaření zredukuje na červený oxid měďný.

Test prokazuje zvýšenou koncentraci sacharidů a jiných redukujících látek v moči, viz tabulka.

Sloučenina	Příčina
Glukóza	Diabetes mellitus Fanconiho syndrom
Galaktóza	Galaktosémie – všechny typy Fanconi-Bickelova choroba
Fruktóza	Hereditární intolerace fruktózy Esenciální fruktosurie
Maltóza	Požítí maltózy
Laktóza	Deficit laktázy Kojené děti
Xylulóza	Esenciální pentosurie Test s xylulózou
Dextróza	Požítí dextrózy
4-hydroxyfenylpyruvát	Tyrosinémie typu I
Kyselina homogentisová	Alkaptonurie
Oxalát	Hyperoxalurie primární i sekundární
Salicyláty	Léčba
Uráty	Hyperurikosurie
Hippurát	Léčba benzoátem
Kyselina askorbová	Velké dávky vitamínu C

Sacharóza není redukující látka.

Pozitivní nález doplní vyšetření sacharidů, organických kyselin (kyselina homogentisová, sukcinylaceton), aminokyselin, kyseliny močové a oxalátu v moči.

Vyšetření se provádí u každého poprvé vyšetřovaného pacienta.

Sacharidy

Olga Martincová, Petr Chrastina, Zdeněk Čánský, Sylvie Šťastná
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Sacharidy
Synonyma	Glycidy
Typ metody	kvalitativní, profilová
Princip stanovení	dvourozměrná tenkovrstevná chromatografie (TLC) detekce naftolresorcinolem
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	hodnotí semikvantitativně zvýšenou koncentraci sacharidů proti standardům
Jednotky	-
Referenční meze	chromatogram fyziologické moči má skvrny jednotlivých cukrů zhruba stejné intenzity a velikosti jako standard

Sacharidy (glycidy, nepřesně cukry, chybně uhlovodany nebo karbohydráty) jsou organické látky patřící do skupiny polyhydroxylovaných aldehydů nebo ketonů. Mnohé ze sacharidů jsou významné přírodní látky, řada dalších byla připravena synteticky.

V potravě se sacharidy vyskytují především ve formě disacharidů (např. laktóza, sacharóza) a polysacharidů (škrob). Tyto složky jsou ve střevě enzymaticky hydrolyzovány na monosacharidy (glukózu, galaktózu a fruktózu), které jsou resorbovány enterocyty do krve pomocí specifických transportérů.

Nejvýznamnějším monosacharidem pro lidský organismus je glukóza, která hraje významnou roli v různých metabolických procesech, zejména při tvorbě glukóza-6-fosfátu.

Vyšetření sacharidů se provádí jako doplňující vyšetření při průkazu redukcujících látek v moči.

Standardní roztok obsahuje směs sacharidů laktózy, maltózy, sacharózy, D-fruktózy, D-galaktózy, D-glukózy, D-ribózy, L-arabinózy a D-xylózy.

Mezi sacharidy, které jsou vyšetřovány, patří glukóza, galaktóza, fruktóza a laktóza.

U **dospělých** se zvýšené vylučování cukrů vyskytuje zřídka, nejčastějším nálezem je glykosurie u diabetes mellitus.

U **děti** se jedná o častější nález zvláště v důsledku alimentární meliturie. V moči kojenců a novorozenců se fyziologicky objevuje galaktóza, laktóza, sacharóza, event. stopy glukózy.

Vyšetření je důležité pro posouzení **renálních tubulárních defektů** a pro diagnostiku některých **poruch metabolismu sacharidů**.

Z hlediska dědičných metabolických poruch (DMP) jsou diagnosticky důležité zejména zvýšená glykosurie, galaktosurie a fruktosurie.

Glykosurie může být součástí laboratorního obrazu Fanconiho tubulopatie (tyrosinémie typ I, galaktosémie, hereditární intolerance fruktózy, cystinóza, některé glykogenózy, Loweho syndrom, Wilsonova choroba, poruchy respiračního řetězce) a glukózo-galaktózové malabsorpce.

Galaktosurie je specifickým nálezem u všech typů galaktosémie a malabsorpce glukózy a galaktózy.

Fruktosurie bývá u hereditární intolerance fruktózy, deficitu fruktóza-1,6-bifosfatázy, esenciální fruktosurie a u deficitu disacharidáz.

Nález jiných sacharidů je z hlediska DMP nevýznamný.

Sfingolipidy

Jana Ledvinová, Helena Jahnová, Milan Elleder

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Sfingolipidy
Synonyma	-
Typ metody	kvalitativní, event. semikvantitativní
Princip stanovení	extrakce lipidů směsí chloroformu a metanolu, HPTLC, detekce orcinolem, resorcinolem, (event. densitometrie)
Materiál	tkáň
Preanalytické poznámky	autoptický materiál (játra, slezina, ledviny, mozek atd.)
Jednotky	-
Referenční meze:	negativní

Sfingolipidy jsou degradovány v lysosomech za účasti sfingohydroláz a jejich aktivačních proteinů.

Indikací k vyšetření je podezření na lysosomální stádavé onemocnění s hromaděním sfingolipidů, zejména pro post mortem vyšetření, kdy není k dispozici materiál ke stanovení enzymatické aktivity

Pozitivní nález svědčí pro lysosomální stádavé onemocnění ze skupiny sfingolipidóz.

Siřičitany

Josef Bártil, Eva Košťálová, Sylvie Šťastná

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Siřičitany
Synonyma	sulfity
Typ metody	semikvantitativní
Princip stanovení	diagnostický papírek Sulfitest Merck
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	siřičitany jsou nestabilní, test je nutno provést v čerstvé moči přítomnost kys. askorbové ruší stanovení v nedostatečně koncentrované moči (koncentrace kreatininu pod 1 mmol/l) není vyšetření spolehlivé
Jednotky	mg/l
Referenční meze:	negativní

Sulfitoxidáza katalyzuje poslední krok v oxidaci atomu síry cysteinu na anorganický sulfát.

Deficit sulfitoxidázy vede ke hromadění sulfitů spolu s jejich degradačními produkty S-sulfocysteinem a thiosulfátem, se sníženou tvorbou sulfátů.

Indikací k vyšetření je podezření na **deficit sulfitoxidázy, izolovaný nebo při deficitu molybdenového kofaktoru** (novorozenecké nebo kojenecké křeče refrakterní na léčbu antiepileptiky, těžká psychomotorická retardace, mikrocefalie, hypotonie s přechodem do hypertonie, neospívání, dislokace čočky, časná smrt).

Vyšetření se provádí u každého poprvé vyšetřovaného pacienta.

Interpretace

Positivní nález (zvýšená koncentrace siřičitanů v moči) - deficit sulfitoxidázy a deficit molybdenového kofaktoru.

Falešně pozitivní - různé léky (např. 2-merkaptosulfonát) a jiné příčiny, které vedou ke zvýšené koncentraci močových siřičitanů, staré vzorky moči.

Falešně negativní – při nízké koncentrovanosti moče (koncentrace kreatininu < 1 mmol/l).

Negativní výsledek nevylučuje deficit sulfitoxidázy.

viz též Thiosírany kvantitativně

Sukcinylaceton fotometricky

Sylvie Šťastná, Zdeněk Čánský, Eva Košťálová, Petr Chrastina
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Sukcinylaceton fotometricky
Synonyma	-
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	enzymatické fotometrické stanovení, 555 nm, inhibiční metoda, δ -aminolevulinát-hydratáza, Ehrlichovo činidlo
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	se stanovením může interferovat řada Ehrlich-pozitivních látek, ale vzhledem ke značnému zředění moči je jejich vliv omezen
Jednotky	$\mu\text{mol/l}$
Referenční meze	< 2,0

Sukcinylaceton a jiné intermediární metabolity v katabolismu tyrosinu se hromadí nad blokem u tyrosinémie typu I a mají závažné patogenní účinky na tkáň, zvláště na funkci jater.

Sukcinylaceton je významný inhibitor 5-aminolevulinátdehydratázy (porfobilinogensyntázy). Hromadící se 5-aminolevulinát je neurotoxický a je pravděpodobně příčinou akutních neurologických krizí při dekompenzaci tyrosinémie typu I.

Indikací k vyšetření je

1. podezření na tyrosinémii typu I.
2. monitorování kompenzace u pacientů s tyrosinémií typu I léčených NTBC
3. ověření nálezu zvýšeného vylučování sukcinylacetonu v rámci vyšetření organických kyselin v moči.

Zvýšené vylučování sukcinylacetonu v moči je **nález specifický pro tyrosinémii I. typu** z deficitu fumarylacetoacetázy (FAA).

Je vhodné nález ověřit vyšetřením sukcinylacetonu v rámci vyšetření organických kyselin v moči.

Tyrosinémie typu I musí být potvrzena enzymatickým nebo molekulárně genetickým vyšetřením.

Je známa mutace s pseudodeficitem FAA.

Sukcinylaminoimidazolkarboxamidribosid (SAICAr)

Sylvie Šťastná, Josef Bárta, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. UK Praha

Název	Sukcinylaminoimidazolkarboxamidribosid (SAICAr)
Synonyma	
Typ metody	kvalitativní
Princip stanovení	TLC, detekce Paulyho činidlem
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	při pokojové teplotě je nestabilní, moč nutno uchovávat zamraženou vylučování během dne kolísá, nejvyšší vylučování je v ranní moči riziko falešně negativního nálezu v alkalické moči a při nízké koncentrovanosti moče
Jednotky	-
Referenční meze	negativní

SAICAr je intermediární metabolit v de novo syntéze v purinovém metabolismu. Hromadí se v tkáních a vylučuje se ve zvýšeném množství při deficitu adenylosukcinátlyázy (adenylosukcináza, ADSL).

Vyšetření se provádí při **podezření na adenylosukcinátlyázy (ADSL)** - psychomotorická retardace, autistické rysy, křeče, hypotonie, ataxie

Nález je specificky pozitivní u deficitu ADSL.

Sulfatidy

Helena Poupětová, Helena Jahnová, Milan Elleder
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Sulfatidy
Synonyma	-
Typ metody	kvalitativní, event. semikvantitativní
Princip stanovení	extrakce směsí chloroformu a metanolu, HPTLC, detekce orcinolem, kreslyovou violetí, azurem A
Materiál	celý sběr moče/24 h
Preanalytické poznámky	-
Jednotky	-
Referenční meze	negativní

Sulfatidy (sulfátované glykolipidy) jsou hlavní lipidovou složkou myelinové pochvy. Sulfatidy jsou degradovány za účasti arylsulfatázy A, která tvoří komplex s proteinovým aktivátorem saposinem B (sap-B, dříve SAP1).

Diferenciální diagnostika zvýšeného vylučování sulfatidů v moči zahrnuje tyto poruchy:

1. metachromatická leukodystrofie (MLD) s deficitem arylsulfatázy A
2. mnohočetný deficit sulfatáz (MSD, Austinova choroba) - v moči prokážeme též zvýšené vylučování mukopolysacharidů
3. deficit saposinu B
4. deficit prosaposinu (prekursor saposinů A,B,C,D) – je normální aktivita arylsulfatázy A in vitro, v moči je kromě sulfatidů též zvýšené vylučování globotriaosylceramidu, viz též Globotriaosylceramid

V klinickém obraze všech uvedených poruch dominuje neurologické postižení.

Sulfatidy se hromadí v centrálním a periferním nervovém systému s následnou destrukcí myelinu a demyelinizací.

Zdrojem sulfatidů v moči jsou tubulární buňky ledvin.

Diagnóza musí být vždy potvrzena cíleným enzymatickým a/nebo molekulárně genetickým vyšetřením.

Jsou známy 2 polymorfismy, které jsou příčinou pseudodeficitu arylsulfatázy A.

Tandemová hmotnostní spektrometrie - aminokyseliny a acylkarnitiny v krvi

Petr Chrastina, Sylvie Šťastná, Eva Košťálová

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Tandemová hmotnostní spektrometrie (MS/MS) aminokyseliny a acylkarnitiny v krvi
Synonyma	-
Typ metody	screeningová, profilová, kvantitativní
Princip stanovení	MS/MS, extrakce do methanolu, butylace, kvantifikace pomocí deuterovaných vnitřních standardů
Materiál	krevní papírek
Preanalytické poznámky	pokud pacient dostal transfuzi plné krve nebo erymasy, doporučujeme kontrolní vyšetření z nového vzorku odebraného tři měsíce po poslední transfuzi při opakovaných transfuzích doporučujeme kontrolní vyšetření před další transfuzí
Jednotky	μmol/l, poměry koncentrací acylkarnitinů bez rozměru
Referenční meze	podle interních norem

Tandemová hmotnostní spektrometrie (MS/MS) je výkonná analytická metoda, která se používá ke stanovení koncentrací některých aminokyselin a acylkarnitinů a během jediného vyšetření slouží k diagnostice vybraných aminoacidopatií, organických acidurií a poruch oxidace mastných kyselin.

Součástí hodnocení je výpočet poměrů koncentrací aminokyselin a acylkarnitinů.

Vyšetření se provádí u každého poprvé vyšetřovaného pacienta.

Vyšetření je vhodné pro novorozenecký screening uvedených DMP.

Indikací k vyšetření jsou:

- 1. susp. poruchy metabolismu aminokyselin**
hyperfenylalaninémie, hypertyrosinémie, leucinóza
- 2. susp. organické acidurie se zvýšeným vylučováním specifických acylkarnitinů**
glutarová acidurie I. typu, metylmalonová acidémie, propionová acidémie, isovalerová acidémie, deficit β -ketothiolázy, deficit 3-metylkrotonyl-CoA-karboxylázy, 3-hydroxy-3-metylglutarová acidurie
- 3. poruchy oxidace mastných kyselin se zvýšeným vylučováním specifických acylkarnitinů**
deficit karnitinacylkarnitintranslokázy, deficit SCAD, MCAD, LCHAD, VLCAD, glutarová acidurie typu II, deficit CPT I a CPT II

Hodnocení

Pozitivní nález (zvýšená koncentrace aminokyselin nebo acylkarnitinů, zvýšený poměr aminokyselin nebo acylkarnitinů) - susp. porucha metabolismu aminokyselin nebo organická acidurie nebo porucha oxidace mastných kyselin.

Artefakty a nespecifické odchylky – MCT nebo olej ve stravě, ketogenní dieta, hladovění, ketosa, laktátová acidóza, podávání valproátu, karnitinu, benzoátu, hepatopatie, dialýza, syndrom krátkého střeva.

Riziko falešně negativního nálezu – u intermitentních forem některých uvedených DMP (je nutné vyšetření zopakovat v akutní atace) a po transfuzi krve nebo erymasy.

Thiosírany kvalitativně

Josef Bártl, Eva Košťálová, Sylvie Šťastná

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Thiosírany kvalitativně
Synonyma	thiosulfáty
Typ metody	kvalitativní
Princip stanovení	orientační test s azidem sodným a jodem
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	v nedostatečně koncentrované moči (koncentrace kreatininu pod 1 mmol/l) není vyšetření spolehlivé nadbytek kys. askorbové ruší stanovení
Jednotky	arb. j.
Referenční meze:	negativní

Sulfitoxidáza katalyzuje poslední krok v oxidaci atomu síry cysteinu na anorganický sulfát.

Deficit sulfitoxidázy vede ke hromadění sulfitů spolu s jejich degradačními produkty S-sulfocysteinem a **thiosulfátem**, se sníženou tvorbou sulfátů.

Indikací k vyšetření je podezření na **deficit sulfitoxidázy, izolovaný nebo při deficitu molybdenového kofaktoru** (novorozenecké nebo kojenecké křeče refrakterní na léčbu antiepileptiky, těžká psychomotorická retardace, mikrocefalie, hypotonie s přechodem do hypertonie, neospívání, dislokace čočky, časná smrt).

Vyšetření se provádí u každého poprvé vyšetřovaného pacienta.

Interpretace

Positivní nález (zvýšená koncentrace thiosíranů v moči) – susp. deficit sulfitoxidázy a deficit molybdenového kofaktoru.

V případě pozitivního výsledku je nutno provést kvantitativní stanovení thiosíranů.

Falešně pozitivní - různé léky (např. 2-merkaptotansulfonát) a jiné příčiny, které vedou ke zvýšené koncentraci thiosíranů v moči, staré vzorky moči.

Falešně negativní – při nízké koncentrovanosti moče (koncentrace kreatininu < 1 mmol/l).

Negativní výsledek nevylučuje deficit sulfitoxidázy.

viz též Siřičitany, Thiosírany kvantitativně

Thiosírany kvantitativně

Josef Bártil, Eva Košťálová, Sylvie Šťastná

Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Thiosírany kvantitativně
Synonyma	thiosulfáty
Typ metody	kvantitativní
Princip stanovení	thiosíran vytváří s kyanidem a železitými ionty barevný rhodanid
Materiál	moč
Preanalytické poznámky	v nedostatečně koncentrované moči (koncentrace kreatininu pod 1 mmol/l) není vyšetření spolehlivé ampicilin a salicyláty (vč. paracetamolu) ruší stanovení
Jednotky	mmol/mol kreatininu
Referenční meze	negativní

Sulfitoxidáza katalyzuje poslední krok v oxidaci atomu síry cysteinu na anorganický sulfát.

Deficit sulfitoxidázy vede ke hromadění sulfitů spolu s jejich degradačními produkty S-sulfocysteinem a **thiosulfátem**, se sníženou tvorbou sulfátů.

Indikací k vyšetření je podezření na **deficit sulfitoxidázy, izolovaný nebo při deficitu molybdenového kofaktoru** (novorozenecké nebo kojenecké křeče refrakterní na léčbu antiepileptiky, těžká psychomotorická retardace, mikrocefalie, hypotonie s přechodem do hypertonie, neospívání, dislokace čočky, časná smrt).

Vyšetření se provádí u každého poprvé vyšetřovaného pacienta.

Interpretace

Positivní nález (zvýšená koncentrace thiosíranů v moči) – susp. deficit sulfitoxidázy a deficit molybdenového kofaktoru.

V případě pozitivního výsledku je nutno provést kvantitativní stanovení thiosíranů.

Falešně pozitivní - různé léky (např. 2-merkaptosulfonát) a jiné příčiny, které vedou ke zvýšené koncentraci thiosíranů v moči, staré vzorky moči.

Falešně negativní – při nízké koncentrovanosti moče (koncentrace kreatininu < 1 mmol/l), ampicilin, salicyláty (vč. paracetamolu)

Negativní výsledek nevylučuje deficit sulfitoxidázy.

viz též Siřičitany

Velmi dlouhé mastné kyseliny a kyselina fytanová

Zdeněk Čánský, Eva Košťálová, Sylvie Šťastná, Petr Chrastina
Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Název	Velmi dlouhé mastné kyseliny a kyselina fytanová
Synonyma	VLCFA
Typ metody	kvantitativní, profilová
Princip stanovení	GC, extrakce do hexanu, methylesterifikace, vnitřní standard C ₁₅ a C ₂₇
Materiál	sérum
Preanalytické poznámky	vyšetření nelze provést z hemolytického séra stanovuje kyseliny volné i vázané ve formě lipidů
Jednotky	μg/ml
Referenční meze	kys. fytanová < 3,5
	kys. pristanová < 0,65
	C ₂₆ < 0,50
	C ₂₆ /C ₂₂ < 0,021
	C ₂₄ /C ₂₂ < 1,000

Vyšetření velmi dlouhých mastných kyselin (VLCFA) v séru je základní metoda pro diagnostiku peroxisomálních poruch.

Stanovuje se kyselina behenová C_{22:0}, lignocerotová C_{24:0}, cerotová C_{26:0} a kyselina fytanová.

Indikací pro vyšetření VLCFA je podezření na vybraná peroxisomální onemocnění (generalizované peroxisomální poruchy, X-vázanou adrenoleukodystrofií a Refsumovu chorobu):

- příznaky neurologické (encefalopatie, hypotonie, křeče, periferní neuropatie, poruchy chůze),
- oční (retinopatie, slepota, katarakta),
- hepatální dysfunkce (hepatomegalie, hepatopatie, cholestasa),
- kraniofaciální dysmorfie a kostní abnormality

Ostatní peroxisomální poruchy nelze touto metodou diagnostikovat.

Interpretace

zvýšená koncentrace VLCFA

generalizované poruchy peroxisomální biogeneze (Zellwegerův syndrom, neonatální adrenoleukodystrofie, infantilní Refsumova nemoc, deficit acyl-CoA oxidázy, deficit D-bifunkčního proteinu)

X-vázaná adrenoleukodystrofie

heterozygotky X-ALD mohou mít normální koncentrace VLCFA

zvýšená koncentrace kyseliny fytanové – klasická Refsumova choroba, rhisomelická chondrodysplasia punctata typu 1 (RCDP typu 1) a poruchy peroxisomální biogeneze

novorozenci a kojenci s RCDP typu 1 a poruchami peroxisomální biogeneze a pacienti s enzymatickými defekty v odbourávání VLCFA mohou mít koncentrace kyseliny fytanové v normě

Sylvie Šťastná a kol.

Přehled vyšetření metabolitů pro diagnostiku dědičných metabolických poruch

1. vydání Praha 2008, 92 stran

Vydal Ústav dědičných metabolických poruch VFN a 1. LF UK Praha

Vytiskla Tiskárna Edit, spol. s r. o.

ISBN 978-80-904219-0-5